

İntihal | Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

| This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

FRANSIZ İHTİLALİ SIRASINDA KITA AVRUPASI'NDAKİ EŞİTLİK ANLAYIŞI VE TARİHİ ARKA PLANI

THE SENSE OF EQUALITY IN CONTINENTAL EUROPE DURING THE FRENCH REVOLUTION AND ITS HISTORICAL BACKGROUND

Efe Bilke*

ÖZ

İnsanlar doğuştan hür ve eşittirler. Günümüz anayasal demokrasilerinde bu önerme, bir ön kabul hâlini almıştır. Tartışmaya açılması mümkün değildir. Ancak bu noktaya gelinmesi, uzun mücadeleler sonucunda gerçekleşmiştir. Çalışmamızın konusu Fransız İhtilali ise eşitlik anlayışındaki en önemli eşiklerden bir tanesidir. Zira o döneme kadar Kıta Avrupası'nda sınıfa dayalı bir eşitlik anlayışı mevcuttu. Ayrıcalıklı sınıfa mensup olmayanlar çoğu haktan mahrumdular. Buna karşın, ayrıcalıklı sınıflar toplum hâlinde yaşamanın bütün nimetlerinden yararlanırken muafiyetleri sayesinde neredeyse vergi dahi vermiyorlardı. Toplumun neredeyse tüm yükü halk sınıfına yüklenmişti. İşte Fransız İhtilali böyle bir düzene karşı gerçekleştirilmiştir ve sınıfa dayalı eşitlik anlayışını ortadan kaldırmıştır. Onun yerine kanun önünde eşitliği getirmiştir. Bu etkisinden dolayı, günümüzdeki eşitlik anlayışını idrak edebilmek için Fransız İhtilali'nin idraki şarttır. Ancak Fransız İhtilali'nin anlaşılabilmesi için de arkasındaki tarihi tecrübenin kavranması gerekmektedir. Bu sebeple çalışmamızda, İhtilal döneminin eşitlik anlayışı tarihî arka planı ile birlikte ele alınacaktır. Bu arka plan, feodal dönemden değil, Roma İmparatorluğu döneminden itibaren başlatılacaktır. Zira feodal dönemdeki çoğu hukuki uygulamanın kaynağını Roma İmparatorluğu'nda bulmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Eşitlik, özgürlük, Roma İmparatorluğu, feodal dönem, Fransız İhtilali

* Araştırma Görevlisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Ana Bilim Dalı.

0000-0002-8585-7526 efe.bilke@gmail.com

Bu eser Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ABSTRACT

Human beings are born free and equal. This proposition has become a postulate in constitutional democracies. It is not possible to discuss this. However, mentioned postulate has been the result of long struggles. The French Revolution, which is the subject of our study is one of the most important turning points in terms of equality. Because by that time, there was a sense of class-based equality. The non-privileged class was deprived of so many rights. On the other hand, while the privileged classes enjoyed all the advantages of living in society, they did not even pay taxes properly thanks to their exonerations. Almost the entire burden of society was on the non-privileged class. The French Revolution was raised against such an order and it annihilated class-based equality. In place of this, it brought equality before the law. As a result of this impact, understanding the French Revolution is essential to comprehend the sense of equality in our age. However, in order to comprehend the French Revolution, it is necessary to understand the historical experience behind it. For this reason, in our study, the sense of equality of the Revolution period will be discussed together with its historical background. This background starts from the Roman Empire, not the Feudal era. Because the Roman Empire is the source of so many legal practices in the Feudal era.

Keywords: Equality, liberty, Roman Empire, feudal era, French Revolution

GİRİŞ

Eşitlik anlayışı milattan önceki devirlerden günümüze değin büyük değişim göstermiştir. Tarihi seyir içerisinde sadece zaman boyutunda değil, mekân boyutunda da eşitlik anlayışı farklılaşmaktadır. Söz gelimi Orta Çağ'da Kıta Avrupası'ndaki yaklaşımla Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yaklaşım birbirinden tamamen farklıdır. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa'daki manasıyla bir sınıf ayrımı yoktur. Yine Kıta Avrupası'ndaki tarihi seyir ile İngiltere'deki seyir birbirinden farklı olmuştur. Bunun en büyük sebebi de 16. yüzyıldan itibaren Kıta Avrupası'nda feodal sistemden mutlak monarşiye doğru bir evrilme gerçekleşirken, İngiltere'de meşruti monarşi yönünde bir değişimin gerçekleşmesi ve oy hakkının tedricen daha geniş halk kitlelerine teşmil edilmesidir. İngiliz sömürgesiyken daha sonra konfederasyon şeklinde örgütlenen ve en nihayetinde bu örgütlenme biçiminden federasyon biçiminde örgütlenmeye geçerek kurulan Amerika Birleşik Devletleri'nde ise oldukça farklı bir pratik gelişmiştir. Tüm bu coğrafyalardaki gelişimin bir skalasını çıkarmak ve kökenine inmek bu çalışmanın kapsamını ziyadesiyle aşmaktadır.

Bu sebeple çalışmamız için yer ve zaman açısından bir sınırlama yapılması gerekmektedir. Günümüzdeki eşitlik anlayışının ortaya çıkmasına neden olan, ona katkı veren pek çok tarihi vakıa, fikri düşünce mevcuttur. Ancak Fransız İhtilali, diğer tüm vakıa ve düşünceler arasında bir adım öne çıkmaktadır. Çağımızdaki eşitlik anlayışına giden süreçte bir kırılma noktasıdır. Bu bakımdan onu; bir etken, bir sebep olarak görebiliriz.

Fakat aynı zamanda, o bir sonuçtur. Önceki yüzyıllardaki siyasî-içtimaî yapının bir ürünüdür. Nasıl ki günümüz eşitlik anlayışının idrak edilebilmesi için İhtilal'in idraki gerekiyorsa İhtilal için de arkasındaki tarihi sürecin idraki gerekmektedir. Bu gerekçelerle, çalışmanın konusu "Fransız İhtilali Sırasında Kıta Avrupası'ndaki Eşitlik Anlayışı ve Tarihi Arka Planı" olarak belirlenmiştir.

18. yüzyıldaki sınıflı yapıyı salt feodal döneme bağlamak, eksik bir yaklaşımdır. Bunun da arkasında Roma İmparatorluğu tecrübesinin bulunduğu unutulmamalıdır. Zira İhtilal öncesinin sınıflı toplum yapısı, mezkûr dönemlerdeki sınıflı yapının değişen şartlar içerisindeki mücadeleleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Her dönemde bir ayrıcalıklılar tabakası bulunmuş ve bu tabakanın diğerleri ile olan ilişkisi, çağın şartlarına koşut olarak çeşitli kisvelere bürünmüştür. Bu sebeple çalışmada, İhtilal öncesi eşitlik anlayışının kökeni feodal dönemin de ötesine gidilerek aranacaktır.

Bu bağlamda, eşitliğin tarihin farklı dilimlerinde ne anlam ifade ettiği ayrı ayrı ele alınacak olsa da çalışmanın başında kısaca bu kavrama ilişkin genel bir çerçeveye çizilecektir. Akabinde Fransız İhtilali öncesindeki anlayışa etkileri bulunan Roma İmparatorluğu dönemi ve feodal dönem ayrı ayrı ele alınacaktır. Sonrasında ise İhtilal öncesindeki durum ortaya konulacaktır. Nihayetinde de İhtilal ile birlikte gerçekleşen kırılma genel hatlarıyla anlatılarak çalışma tamamlanacaktır.

I. EŞİTLİK

Eşitlik; mutlak, şeklî ve maddî olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Mutlak eşitlik (radikal, aritmetik eşitlik), insanların özellik ve yetenekleri göz önünde tutulmadan eşit işlem görmeleri demektir.¹ Bu eşitlik türü günümüzde kabul görmemektedir. Zira hususiyetleri ve gereksinimleri birbirinden farklı olan bireylerin arasında ayırım yapılmaması ve bir uygulamaya tâbi tutulması akla ve hakkaniyete ters düşmektedir. Ancak çeşitli kıstaslar belirlenerek yapılacak her türlü ayırımın mâkûl ve hakkaniyete uygun olduğu da söylenemez. Burada vurgulanmak istenen rasyonel, meşru, bilimsel temellere dayalı olarak kişiler arasında farklılıklar getirilmesinin eşitliğe aykırı olmadığıdır.²

Şeklî eşitlik anlayışı Antik Yunan filozofu Aristoteles'in düşüncelerinde ilk ifadesini bulmuştur. Bu anlayışa göre, eşit durumda bulunanlara eşit, farklı durumda bulunanlara da farklı muamele edilmelidir. Eşit olan kişiler eşit olmayan haklara ya da eşit olmayanlar, eşit haklara sahipse buradan kavga çıkar ve suçlamalar doğar.³

Fakat kişilerin benzer yahut farklı olduklarının saptanabilmesi için çeşitli kıstaslar bulunmalıdır. Temel alınan kıstaslar doğrultusunda yapılacak bir muhakeme ile kişilerin benzerlikleri veya farklılıkları ortaya konulacaktır. Bunun sonucunda da farklı işlem yapılması meşruiyet kazanacaktır.⁴ Fakat şeklî eşitlik, kıstasların ne olduğu konusunda sessizdir. O, sadece farklı muamelenin yapılmasının önünü açan, usule ilişkin bir ilkedir.

Değerlendirme ölçütü olarak ise çok çeşitli öneriler getirilmiştir. Kişinin topluma sağladığı katkıya göre kaynak dağıtımından pay alması yahut ihtiyaçlar temel alınarak bir muameleye tâbi tutulması gibi ölçütler savunulmaktadır.⁵ Hatta tarihî seyir içinde kişinin belirli bir soya ya da sınıfa aidiyeti, cildinin rengi gibi kıstaslar da farklı işlem uygulama noktasında benimsenmiştir. Fakat günümüzde ırk, soy, sınıf yahut cilt rengi gibi kişinin iradesi dışında gerçekleşen ve insan hakları anlayışıyla hiçbir biçimde bağdaşmayan bu minvaldeki referans noktaları kabul edilmemekte, hatta kategorik olarak reddedilmektedir. Hiç şüphesiz insanlık, bu noktaya gelene kadar pek çok acı tecrübe yaşamış ve arka plana atılan sınıfların mukavemeti sonucunda çağımızdaki kabule ulaşmıştır.

Üçüncü ve son eşitlik anlayışı, maddî eşitliktir. Şeklî eşitlik anlayışına eleştiri mahiyetindedir. Zira şeklî eşitlik, eşit durumdakilere eşit, farklı durumdakilere farklı uygulama yapılması yönünde usûlî bir ilke getirmektedir. O, eşitsizliklerin giderilmesine odaklanmamaktadır. Eşitsiz durumları ortadan kaldırıcı uygulamaların önünü kapatmamasına rağmen, bunu bir mesele olarak üstlenmemiş, yükümlülük hâline getirmemiştir. Maddî eşitlik ise, doğrudan bunu üzerine almış ve bu anlamda, şeklî eşitlikten ayrılmıştır.⁶ Onun amacı, toplumdaki görece

¹ Zafer Gören, "Genel Eşitlik İlkesi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi: Cevdet Yavuz'a Armağan*, 22/3 (2016), s. 3281.

² Ömer Anayurt, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Ankara:Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 55.

³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, Çev., Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2014, s. 110, 1131b.

⁴ Merih Öden, *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 28-29.

⁵ Öden, *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*, s. 34-37.

⁶ Ulaş Karan, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 42.

güçsüz ve hassas durumda bulunanların lehine uygulamalarda bulunmak ve onların vaziyetini iyileştirmektir.⁷

II. ROMA İMPARATORLUĞU'NDAKİ EŞİTLİK ANLAYIŞI

Roma İmparatorluğu, Roma'da kurulmuş bir şehir devleti iken farklı kıtalara yayılabil-meyi başarmış ve tesis ettiği hukuk düzeni ile günümüz hukukunun şekillenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Fakat İmparatorluğun sonraki yüzyıllara etkisi bununla sınırlı değildir. O, nü-fuz alanı içerisinde bulunan toplulukların dilleri, inançları, siyasi-içtimaî yapıları ve kültürleri üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Özellikle Son İmparatorluk Devri'nde kanunilik de kazan-mış bulunan toplum yapısı, feodal düzenin şekillenmesine doğrudan tesir etmiştir.

Roma İmparatorluğu tarihi, dört döneme ayrılarak incelenmektedir. Bunlar; Krallık Devri (M.Ö. 753- M.Ö. 510), Cumhuriyet Devri (M.Ö. 510- M.Ö. 27), İlk İmparatorluk Devri (M.Ö. 27- M.S. 284) ve Son İmparatorluk Devri'dir (284-565).⁸

Bu dört dönemin hepsi, rejime niteliğini veren kendisine haz özellikleri haizdir. Ancak ilk üç devrin birbirine benzeyen yönleri de mevcuttur. Söz gelimi; magistra, senato ve halk meclisleri üç dönemin hepsinde mevcuttur. Devirlere göre, bu üç organın birbirlerine karşı ehemmiyetleri değişmiş, kâh biri kâh öbürü hâkim olmuş, fakat söz konusu devirlerde hepsi daima varlıklarını sürdürmüştür.⁹

Magistralar, kanun gereği devleti temsil yetkisini haiz ve dolayısıyla devlet iktidarını bil-fil kullanabilen üst düzey memurlardır. Krallık Devri'nde tek magistra, kraldır.¹⁰ Ancak diğer dönemlerde yeni magistrallıklar ihdas edilmiştir.

Sonradan ihdas edilen magistrallıklara örnek olarak konsullük verilebilir. Kralın yerine iki konsul bulunmakta ve bunlar, halk meclisi tarafından seçilerek geçici bir süreliğine görevde gelmektedirler. Yine hukuk ihtilafları ile uğraşma görevinde bulunan praetorler ile toplumun malî ve ahlakî hayatını denetlemekle görevli sensorler mevcuttur. Bu sayılanların dışında da çeşitli magistrallıklar bulunmaktadır.¹¹

Senato, daha çok danışma organı niteliğinde olan, toplumun ileri gelenlerinden teşekkül eden ve zaman zaman yasa koyuculuk vazifesi de üstlenen bir kuruldur. Halk meclisi ise hür Roma vatandaşlarının katıldığı, devlet meselelerinin görüşüldüğü ve yasaların yapıldığı bir meclistir.¹²

⁷ Maddî eşitlik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Sandra Fredman , “Providing Equality: Substantive Equality and the Positive Duty to Provide”, *South African Journal on Human Rights*, 21/2 (2005), s. 163-190.

⁸ Ziya Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2010, s. 5.; Bülent Tahiroğlu ve Belgin Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, İstanbul: Der Yayınları, 2018, s. 2.; Barrow, Roma İmparatorluğu tarihini Krallık Devri, Cumhuriyet Devri ve İmparatorluk Devri şeklinde 3'e ayırarak incelemiştir. Reginald Barrow, *Romalılar*, Çev., Ender Gürol, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002, s. 29-31.

⁹ Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, s. 6.

¹⁰ Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, s. 6.

¹¹ Tahiroğlu ve Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, s. 5 vd.; Mehmet Üçer, *Roma Hukuku*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2018, s. 13 vd.

¹² Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, s. 6.

Çizilen bu genel çerçeveden sonra Roma İmparatorluğu'ndaki hak anlayışına gelinecek olursa, günümüzdekinden çok farklı bir durumun bulunduğu görülecektir. Roma İmparatorluğu'nda her insan hak sahibi değildir. Tam bir hak ehliyetine sahip olabilmek için üç koşulun sağlanması gerekmektedir. Bunlar şu şekildedir¹³;

- Hür olmak
- Vatandaş olmak
- Baba hâkimiyeti altında olmamak

Üç koşulun bir arada bulunması tam bir hak ehliyeti için aranmaktadır. Dolayısıyla bir tanesinin eksikliği her zaman için hak ehliyetinden bütünüyle bir yoksunluğa sebep olmaz. Eksik olan koşul özelinde bir değerlendirme yapılmalıdır. Örneğin kölelik, kişiyi eşya statüsüne sokarken Roma vatandaşı olmamak sadece hak ehliyetinin kapsamını daraltmaktadır.

İlk koşul, hür olmaktır. Roma İmparatorluğu'nda insanlar hürriyet durumlarına (status libertatis) göre hürler ve köleler olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Hürler de kendi arasında doğuştan hür olanlar ve azatlılar şeklinde ayrılmıştır.¹⁴ Azat edilen köleler, Roma vatandaşlığını kazanmaktadırlar. Ancak doğuştan hür olanlara nispetle ehliyetleri kısıtlanmıştır.¹⁵ Bunların magistra seçilme hakları yoktur ve seçme hakları da tahdit edilmiştir.¹⁶ Yine azatlılarla doğuştan hürlerin evlenmesine müsaade edilmemektedir.¹⁷

Roma İmparatorluğu'nda köleler, hukuken şahıs olarak görülmemekte, mal sayılmaktadırlar.¹⁸ Bu durum "servus nullum caput habe", kölenin şahsiyeti yoktur, deyişle ifade edilmektedir.¹⁹ Kölelerin yahut kölelerle hürlerin arasındaki devamlı müşterek hayat, evlilik değil, sadece beraber yaşamak olarak kabul edilmektedir.²⁰

Tam hak sahibi olabilmek için gereken ikinci şart, Roma vatandaşlığıdır. Roma vatandaşlığı üç farklı şekilde kazanılabilmektedir. Bunlar; doğum, azat edilme ve dönemin şartlarına göre yetkili sayılan merci tarafından vatandaşlık tanınmasıdır.²¹

Roma vatandaşı anne babadan doğan çocuk Roma vatandaşıdır. Yabancı ile evlenilmesi durumunda ise ilk devirlerde annenin durumuna bakılmakta idi. Daha sonraki devirlerde babanın durumu esas alınmaya başlanmıştır. Buna göre, baba Roma vatandaşı ise doğan çocuk da Roma vatandaşı olacaktır.²²

Roma vatandaşlarına ius civile adı verilen bir hukuk uygulanmaktadır. İus civile'ye tâbi olmak bir ayrıcalık teşkil etmektedir. Bu hukukun temelinde Roma'nın örf ve âdetleri yer

¹³ Özcan Karadeniz Çelebican, *Roma Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2014, s.126-127.

¹⁴ Tahiroğlu ve Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, s. 141.

¹⁵ Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, s. 161.; Çelebican, *Roma Hukuku*, s. 146.

¹⁶ Tahiroğlu ve Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, s. 141.

¹⁷ Salvatore Di Marzo, *Roma Hukuku*, Çev., Ziya Umur, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1959, s. 54.

¹⁸ Bülent Tahiroğlu ve Belgin Erdoğan, *Roma Hukuku Meseleleri*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1982, s. 17.

¹⁹ Duygu Özer Sarıtaş, *Roma Kişiler Hukuku Ders Notları*, Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım, 2018, s.69.

²⁰ Di Marzo, *Roma Hukuku*, s. 39.

²¹ Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, s. 166.

²² Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, s. 166-167.

almaktadır. Roma vatandaşları ile yabancılar arasında yahut yabancıların kendi arasında uygulanacak hukuk ise *ius gentium*'dur.²³

Başlangıçta Romalılara göre yabancıların hukuku yoktu. Onlara düşman (*hostis*) gözüyle bakılmaktaydı.²⁴ Ancak devletin gelişmesi sonucunda daha çok yabancı ile muhatap olmak zorunluluğu doğdu ve onlara karşı bakış açısı değişmeye başlamıştır. Yabancı kelimesi ilk başta, Roma ile sulh hâlinde bulunan topluluklarda yaşayanlara verilen isimken Roma'nın İmparatorluk hâlini alması ile birlikte Roma İmparatorluğu sınırlarının içinde yaşayan ve fakat Roma vatandaşlığına sahip olmayan kavimlerin üyeleri için kullanılmaya başlanmıştır.²⁵ Yine Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına dâhil olmamakla birlikte Roma İmparatorluğu ile arasında anlaşma bulunan devletlerin vatandaşları da yabancı sayılmaya devam etmiştir.²⁶

Bu zorunlu zihniyet değişikliği ile birlikte, *praetor peregrinusluk* (yabancılar *praetoru*) makamı teşkil edilmiş ve bu *praetorun* faaliyetleri sonucunda *ius gentium* adı verilen bir hukuk meydana gelmiştir. Buna göre yabancılar, ticaret yapma (*ius commercii*) ve Roma vatandaşları ile evlenme hakkına (*ius connubii*) sahipti.²⁷

Görülebileceği üzere, hür olmakla birlikte Roma vatandaşlığını iktisap etmemiş bulunan kişiler, *ius gentium* adı verilen hukuk kurallarına tâbi bulunmaktadır. Bu durum da kişiler arasında bir eşitsizlik teşkil etmektedir. Ancak ifade etmek gerekir ki, M.S. 212 yılında İmparator Caracalla tarafından İmparatorluk'ta yaşayan ve köle olmayan herkese Roma vatandaşlığının verilmesi ile birlikte bu ayrım önemini kaybetmiştir.²⁸

Son şart aile babasının hâkimiyeti altında bulunmamaktır. Hâkimiyet altında bulunmak, kamu hukukuna ilişkin bir kısıtlama doğurmamakla birlikte özel hukuk bakımından hak sahibi olmaya bir engel teşkil etmektedir. Söz gelimi, aile babasının hâkimiyeti altında bulunan hür bir Roma vatandaşı, magistrallıklardan herhangi birisine seçilebilirken özel hukuk bakımından hak sahibi olamamaktadır.²⁹ Kazandıkları aile babasının mülkiyetine geçmektedir.³⁰ Fakat bu durum, erkek Roma vatandaşları için geçerlidir. Bir aile babasının hâkimiyeti altında bulunan kadın Roma vatandaşları, kamu hukukundan kaynaklanan haklardan da yararlanamazlar. Üzerlerinde bir aile babasının hâkimiyeti bulunmayan kadın Roma vatandaşları ise sadece özel hukuktan kaynaklı haklarını kullanabilirler ve bunun için de bir vasi atanması gerekir.³¹

Son olarak Krallık ve Cumhuriyet Devirleri'ne damgasını vurmuş patrici-pleb çatışmasının izah edilmesi gerekmektedir. Roma'da aynı soydan gelen ya da geldiklerini kabul eden ve bu nedenle aynı soyadını taşıyan kişilerin oluşturdukları aile topluluklarına *gens* adı verilmekteydi. *Gens mensuplarına patrici* denirdi.³² Patriciler Roma'nın soylu sınıfı olarak kabul

²³ Tahiroğlu ve Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, s. 127-128.

²⁴ Tahiroğlu ve Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, s. 60.

²⁵ Di Marzo, *Roma Hukuku*, s. 54-55.

²⁶ Şahin Akıncı, *Roma Hukuku Dersleri*, Konya: Sayram Yayınları, 2003, s. 72.

²⁷ Akıncı, *Roma Hukuku Dersleri*, s. 72.

²⁸ Di Marzo, *Roma Hukuku*, s. 55.; Tahiroğlu ve Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, s. 129.

²⁹ Tahiroğlu ve Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, s. 150.

³⁰ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi Cilt I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, s. 49.

³¹ Sarıtaş, *Roma Kişiler Hukuku Ders Notları*, s. 81 ve 220.

³² Çelebicin, *Roma Hukuku*, s. 18.

edilmekte ve Roma hukukunun vatandaşlara tanıdığı bütün haklardan tam olarak istifade etmekteydi.³³

Plebler ise nüfusun ekseriyetini teşkil eden ve genslere dâhil olmayan hür kimselerdi. Genellikle rençberlik ve küçük zanaat işleri ile geçinirlerdi.³⁴ Kökenleri tartışmalı olmakla birlikte, Roma'ya akraba olan kabilelerin Roma şehri etrafına göç eden mensupları oldukları düşünülmektedir.³⁵ Bunlar; siyasî haklardan yararlanamıyor, oy kullanamıyor, magistralıklara gelemiyorlardı. Yine patricilerle evlenmeleri de mümkün değildi.³⁶

Pleblerin patricilere karşı bilinen ilk başkaldırması, M.Ö. 494 yılında gerçekleşmiştir. Plebler, çeşitli taleplerde bulunarak Roma'nın hemen yakınındaki Kutsal Dağ'a (Mons Sacer) çıkmış, askerlik yapmamak da dahil olmak üzere toplum yaşamından çekilmişlerdir (secession).³⁷ İhtiyaç duydukları beden işçilerinden mahrum kalan patriciler ve rakip bir devlet kurmakla tehdit edilen Roma için bu çekilme oldukça tehlikeliydi.³⁸ Bu sebeple patriciler, pleblere bazı tavizler vermek durumunda kalmışlardır.

Buna göre, pleblerin de tribinus plebis adı altında bir magistralığı olacaktır. Bir nevi pleblerin magistrası olan bu makamın belirli hak ve yetkileri vardır. Tribunus plebisler dokunulmazlığa sahiptir. Ancak bunların yetkisi icra etme değil; engelleme, veto etme (intercessio) şeklindedir. Bu yetki kullanılarak pleblerin aleyhine görülen faaliyetler durdurulabilmektedir.³⁹ İlerleyen dönemde tribinus plebisler, plebleri toplantıya çağırma hakkını da kazanmıştır. Bu sayede, bir pleb halk meclisi teşekkül etmiştir. Ancak bunların aldıkları kararlar (plebiscitum) sadece plebleri bağlamaktadır.⁴⁰

XII Levha Kanunu olarak bilinen kanunların kabul edilmesi (M.Ö. 450-449), patrici-pleb çekişmesinin sonucunda gerçekleşmiştir.⁴¹ O zamana kadar hukuk, yazılı olmayan örf ve âdetlerden oluşmaktaydı. Örf ve âdet bilgisi ise bütün eski topluluklarda olduğu gibi, din adamlarının elinde idi ve bu rahipler, patrici idiler. Genellikle pek fazla bir bilgi sahibi olmayan plebler, patricilerin keyfi yorumlarına maruz kalıyorlardı. Hukukun yazılı hâle getirilmesi amacıyla yaptıkları baskı sonucunda XII Levha Kanunu kabul edilmiştir.⁴² Bu kanun ile

³³ Tahiroğlu ve Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, s. 13. Bu hakları şu şekilde sıralamak mümkündür: Seçme ve seçilme hakkı, Romalılarla evlenme hakkı, *Ius Civile*'ye özgü hukukî ve ticarî işlemleri yapma hakkı, askerlik hakkı ve Ager Occupatorius denilen savaş yoluyla düşmandan elde edilen arazilerin mülkiyeti devlette kalacak şekilde ücret karşılığında veya ücretsiz olarak vatandaşa verilmesi hakkı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Üçer, *Roma Hukuku*, s. 158-159.

³⁴ Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, s. 11.

³⁵ Tahiroğlu ve Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, s. 13.

³⁶ Demircioğlu, *Roma Tarihi Cilt I*, s. 52-53.; Cumhuriyet Devri'nde askerlik hakkını kazanmışlardır. Çelebican, *Roma Hukuku*, s. 18

³⁷ Üçer, *Roma Hukuku*, s. 19.; Taleplerin bazıları şunlardır: Meclislerde yer almak, ödeme güclüğü çekilen borçların kaldırılması, borçlarından dolayı köle olanların köleliğinin kaldırılması, topraksız ya da az toprağa sahip olmalarından dolayı toprak verilmesi, hukukun yazılı hâle getirilmesi, magistra olabilmek, patricilerle evlenebilmek. bkz. Fatih Mehmet Berk, "Roma İmparatorluğu", *Orta Çağ Tarihi*, Der., Selim Hilmi Özkan, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2016, s. 500.

³⁸ Le Glay vd., *A History of Rome*, Malden: Blackwell Publishing, 2006, 40.

³⁹ Le Glay vd., *A History of Rome*, 53.

⁴⁰ Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, s. 16-17.

⁴¹ Akıncı, *Roma Hukuku Dersleri*, s. 37.

⁴² Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, s. 18.

birlikte tüm eşitsizliklerin sona erdiği söylenemez. Ancak plebler, az da olsa bir güvenceye kavuşmuştur.⁴³

Devam eden süreçte, M.Ö. 445 yılında Lex Canuleia ile pleblere patricilerle evlenme hakkı verilmiştir.⁴⁴ M.Ö. 285 yılında ise Lex Hortensia'nın kabul edilmesi sonucunda Pleb meclisinde alınan kararlar (plebiscitum) bütün Roma vatandaşlarına şâmil hale gelmiştir.⁴⁵

Aslında tüm bu olumlu yöndeki değişikliklerin en büyük sebebi, M.Ö. 510 yılında başlayan Cumhuriyet Devri'dir. Bu dönemde, plebleri de askere almak zarureti doğunca nüfusa ilişkin yeni bir teşkilatlanma yoluna gidilmesi gerekmiştir. Pleblerin artan sayıları ve bu yöndeki mücadeleleri de durumun Cumhuriyet Devri içerisinde eşitlenmesini sağlamıştır. Bu dönemde plebler, önce halk meclislerine ve daha sonra da senatoya kabul edilmişlerdir. Bunun sonucunda da sadece tribinus plebis adı verilen magistralığa değil, diğer magistralıklara da gelme hakkını tedrici olarak kazanmışlardır. O yüzdendir ki Cumhuriyet'in özgün devri denildiğinde pleb ve patrici sınıflarının eşit oldukları zaman dilimi akla gelmektedir.⁴⁶

Toparlamak gerekirse, tüm bu anlatılanlardan görüleceği üzere, Roma İmparatorluğu'nda çağımızdaki gibi bir kanun önünde eşitlik anlayışı yoktur. Tam aksine, sınıflı bir toplum yapısı mevcuttur. Kişilerin sahip olduğu haklar, içinde buldukları statülere göre değişiklik göstermektedirler. Bu noktada kişilerin hürlük, vatandaşlık, hâkimiyet altında bulunma durumları ve cinsiyetleri statülerinin belirlenmesinde temel kıstaslardır. Roma İmparatorluğu'ndaki toplum yapısını bir piramide benzetecek olursak Roma vatandaşı bir aile babası, piramidin en tepesindeyken bir köle, onun en altındadır. Kalanlar ise piramidin diğer basamaklarına sayılan dört kıstasa göre yerleşmektedirler.

Günümüzdeki anayasal demokrasilerde bu kıstaslardan sadece vatandaşlık geçerliliğini korumaktadır. Örneğin devletler; kamu hizmetine girme, askerlik ile seçme ve seçilme haklarını sadece vatandaşlarına tanımaktadırlar.⁴⁷ Vatandaş olmayanların ülkeye kabulü, ikametleri ve bu sırada tabi olacakları hukukî rejim de özel olarak düzenlenmekte ve yabancılar hukuku adı verilen ayrı bir hukuk alanını teşkil etmektedir.

⁴³ Tahiroğlu ve Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, s. 51.

⁴⁴ Le Glay vd., *A History of Rome*, s.43.

⁴⁵ Le Glay vd., *A History of Rome*, s. 43.

⁴⁶ Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, s. 23-28.

⁴⁷ Anayasamızın 67, 70, 72 ve 76. maddelerinde bu durum açık bir şekilde hükme bağlanmıştır. Avrupa'da ise Avrupa Birliği (AB) vatandaşlığı uygulamasıyla birlikte farklı bir pratik gelişmektedir. Buna göre vatandaşı olduğu AB ülkesi dışındaki bir AB üyesi devlette ikamet eden AB vatandaşları, o ülkedeki yerel seçimler ile Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanabilmekte ve hatta aday olabilmektedirler. Bu durum Maastricht Antlaşması olarak da bilinen Avrupa Birliği Antlaşması madde 8b'de açık bir şekilde düzenlenmiştir. Antlaşma metni için bkz. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT> Erişim Tarihi: 17.7.2022. Yine AB vatandaşlarının kendi ülkeleri dışındaki başka bir AB ülkesinde kamu hizmetine girmeleri bir takım hizmetler için mümkün hâle gelmiştir. Bkz. Guy Van-Biesen, "Overview of Civil Service Selection Procedures in EU Context" Seminar on "Civil Service Recruitment Procedures", Vilnius, 21-22 March 2006, s.4.

III. FEODAL DÖNEMDEKİ EŞİTLİK ANLAYIŞI

A. FEODAL DÖNEMİN KÖKENLERİ

Küçük bir şehir devleti olan Roma'nın büyüyerek bir imparatorluk hâline dönüşmesine koşut olarak Roma'nın yönetimindeki söz sahibi ailelerin mülkiyetindeki topraklar da genişleyerek büyük çiftlikler (latifundium) hâline gelmişlerdir.

Patrici sınıfının elindeki topraklar, çoğunlukla pleb olan küçük toprak sahiplerinin aleyhine artmıştır. Bunun en büyük sebebi art arda gelen savaşlar olmuştur.⁴⁸ Zira askere katılmak durumunda olan küçük toprak sahipleri, ya toprağını ekememiş ya da ektiklerini toplayamamışlardır. Bu duruma askerî teçhizatlarını kendilerinin karşılamaları zorunluluğu da eklenince vaziyet onlar için oldukça müşkül bir hâl almıştır. Latifundium sahipleri ise savaşta olsalar da köleleri marifetiyle tarımsal faaliyetlerini aksatmadan sürdürebilmişlerdir.⁴⁹

Müşkül durumda kalan plebler; patricilerden borç alıyor, ödeyemeyince topraklarından oluyorlardı. Ayrıca patriciler, savaştan dönemeyenlerin topraklarını da satın alıyordu. Hatta onların bu topraklara el koyma hakkı dahi vardı.⁵⁰

Patricilerin topraklarını genişletmekte başvurduğu diğer bir yol, kamu arazilerine (ager publicus) el koymaktır. Savaş sırasında Roma İmparatorluğu'na borç veriyor, karşılığında ise arazileri rehin alıyorlardı. Sonrasında borç ödendiğinde rehin alınan arazilerin iadesi gerekse de Devlet içerisinde karar verici konumda oldukları için borcun ödenmesi yönünde karar çıkarmıyordu. Böylece toprakların iadesi de mümkün olmuyordu.⁵¹

Bu şekilde zaman içerisinde ortaya çıkan ve gittikçe genişleyen latifundiumlarda üretim yapılabilmesi için kol gücüne ihtiyaç vardı. Borcunu ödeyemediği için köle hâline getirilen plebler buralarda çalıştırılsa da emek sorununa çözüm olamamışlardır. Fakat fetihler ile birlikte Roma'ya doğru büyük bir köle akışı olmuş ve uçsuz bucaksız topraklar köleler marifetiyle ekilebilmiştir.⁵²

Hiçbir bedel almadan ve ürettiklerinden kendisine ait bir payı bulunmadan çalışan köleler, efendilerinin onlara lütfettikleri ile hayatlarını sürdürmeye çalışmış ve azımsanmayacak bir kısmı da kötü koşullar sebebiyle vefat etmiştir.⁵³ Ancak Roma İmparatorluğu'nun genişlemesinin durması sonucunda Roma'ya olan köle akışı kesilmiş ve tekrar kol gücü ihtiyacı açığa çıkmıştır.⁵⁴

Bu ihtiyacın karşılanması için kolonusluk adı verilen bir kurum doğmuştur. Bunlar toprak sahibinden toprağı kiralyor, karşılığında hasattan belirli bir miktar veriyorlardı. Ayrıca villa

⁴⁸ Perry Anderson, *Antikiteden Feodalizme Geçişler*, Çev., Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.71.

⁴⁹ Murat Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumu*, İstanbul: Derin Yayınları, 2015, s.13.

⁵⁰ Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumu*, s.13.

⁵¹ Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumu*, s.14.

⁵² Mehmet Ali Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Ankara: Efil Yayınevi, 2010, s. 10.; M.Ö. 225 yılında İtalya'da 600.000 köleye varken M.Ö. 43 yılında bu sayı 3.000.000'a çıkmıştır. Anderson, *Antikiteden Feodalizme Geçişler*, s. 73.

⁵³ Halil Cin ve Gül Akyılmaz, *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, Adana: Çağ Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 9.

⁵⁴ Cin ve Akyılmaz, *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, s. 10-11.

domanica denilen toprak sahibinin toprağında da angarya olarak çalışıyorlardı.⁵⁵ Ürün ne kadar çok olursa o kadar çok gelir elde eden kolonuslarla yapılan faaliyet, kölelerinkinden daha verimliydi. Zira kölelerin günün sonunda ellerine geçen hiçbir şey yoktu ve verimsiz çalışıyorlardı. Bunu gören çiftlik sahipleri sayıları da gittikçe azalan kölelerini azat etme ve kolonus statüsüne sokma yolunu tercih etmişlerdir. Ancak bu tip kolonusların ürettiklerinden ellerine kalan hür kolonuslara nispetle daha az bir miktardı.⁵⁶

Zaman içerisinde küçük toprak sahiplerinin de topraklarını bırakarak kolonus oldukları görülmektedir. Bunun sebebi Roma ekonomisinin içine girdiği çıkmazdır. Doğal sınırlarına ulaşan Devlet, artık yeni fetihler yapamıyor, savaş ganimetleri elde edemiyordu. Yaptığı savaşlar daha çok sınırlarını korumak adınaydı ve bu da ayrı bir külfet oluşturmaktaydı. Ortaya çıkan bütçe açığını kapatmak için paranın değerini düşürmek ve vergileri arttırmak yoluna gidilmiştir. Paranın değerinin düşmesiyle enflasyon önüne geçilemez bir şekilde artmıştır. Sonrasında vergilerin aynî olarak toplanması ve ödemelerin aynî olarak yapılması gittikçe artan bir uygulama bulmuştur.⁵⁷

Devlet ise vergi gelirlerini asıl olarak büyük toprak sahiplerinden değil küçük çiftçiden beklemekteydi. Zira büyük toprak sahipleri yönetimde nüfuza ve hatırı sayılır bir güce de malik oldukları için yükümlülüklerinden kaçabilmekteydi.⁵⁸ Bunun üzerine artan yükü kaldıramayan küçük çiftçiler commendatio adı verilen bir sözleşme ile topraklarını latifundium sahiplerine devrettiler. Sonrasında ise devrettikleri toprak onlara kiralanıyor ve kolonus olarak hayatlarına devam ediyorlardı. Bu yöneme hâmilik (patronage) deniyordu. Bu yöntem sayesinde kolonus, vergi toplayıcıları ile haydutlara karşı hâmisinin himayesine girmiş oluyordu. Fakat sayılanların yanında diğer büyük toprak sahiplerine karşı da korunuyorlardı. Çünkü onlar tarafından küçük çiftçilere baskın yaptırılıyor, ürünleri yaktırılıyor, hayvanları kaçırılıyordu.⁵⁹ Amaç, çiftçilerin topraklarını da kendi latifundiumlarına katmaktır.

Beslendiği ana kaynaklar bunlar olan kolonusluk, kölelerin azat edilerek kolonusa dönüştürülmesi uygulaması yaygınlaştıkça statü olarak irtifa kaybetmiştir. M.S. 3. yüzyılda kolonusların buldukları toprakları terk etmeleri yasaklanmış, toprak sahiplerine kaçmalarına engel olma hakkı verilmiştir. Bu şekilde kolonuslar buldukları toprağa bağlanmış ve onunla birlikte alınır satılır olmuşlardır. Aynı durum bu kişilerin çocukları için de geçerlidir.⁶⁰

Görüleceği üzere toprak sahipleri Roma İmparatorluğu içinde büyük bir merkezkaç güç hâline dönüşmüştür. Ancak her şeye rağmen ortada merkezî bir otorite bulunmaktadır. Roma İmparatorluğunun ordusu, bürokrasisi ve yasaları latifundiumların merkezden bütünüyle bağımsız feodal malikânelere dönüşmesini engellemiştir.⁶¹

⁵⁵ Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, s. 28.

⁵⁶ Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s. 26 vd.; Cin ve Akyılmaz, *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, s. 11-12.

⁵⁷ Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, s.20 vd.

⁵⁸ Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, s.25.

⁵⁹ Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s.27.

⁶⁰ Tahiroğlu ve Erdoğan, *Roma Hukuku Meseleleri*, s. 24.; Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s.35.

⁶¹ Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, s.30.

İmparatorluk dönemini kapatmadan önce son olarak Cermen kavimlere değinmekte fayda vardır. Cermen kavimleri istilalardan çok önce, M.S. 1. yüzyıldan itibaren Roma topraklarına gelmeye başlamışlardır. İlk başlarda İmparatorluk üzerindeki etkileri istila dönemindeki gibi en azından o dönemdeki kadar yıkıcı değildi.⁶² Hatta M.S. 2. yüzyılda başlayan hospitalitas uygulaması ile birlikte Roma'nın müttefiki olan barbarlar, latifundiumlara yerleşmeye başladılar. Bu uygulamaya göre çiftliğin bir bölümüne (villa) yerleşenlerin oranının getirisinden pay alıyorlardı. Bu oran Galya'da 2/3 iken İtalya'da 1/3'tür.⁶³

Kurulan ortaklıkla herkes kazançlı çıkıyordu. Hayatlarını sürdürmek için yer arayışında olan kabileler, yaşayacakları bir toprağa kavuşmuş oluyordu. Latifundium sahipleri, iş gücü yokluğundan dolayı atıl duran çiftliklerini işletiyorlardı. Devlet ise hiçbir ücret ödemedi ken-disini diğer barbarlara karşı koruyacak askerler elde ediyordu.⁶⁴

Fakat zaten güçsüz durumda bulunan Roma İmparatorluğu Cermen istilaları ve Hun akınlarına daha fazla dayanamamış, 395 yılında ikiye bölünmüştür. Batı Roma İmparatorluğu ise 476 yılında son imparatorun vefatıyla birlikte tarih sahnesinden çekilmiştir.⁶⁵

Devletin çöküşü sonrasında yeni bir toprak paylaşma süreci başlamıştır. Kamu arazilerine Cermen şefler yerleşmiştir. Latifundium sahiplerininse genellikle mülkiyetleri korunmuştur. Ancak Cermenlere karşı direnenler, savaşlarda sahibi ölenler⁶⁶ yahut zenginliğine karşı korunmasız olanlar müsadere edilerek kralın takipçilerine dağıtılmıştır.⁶⁷

Fakat ifade etmek gerekir ki Roma toprakları üzerinde ve Romalı bir halkın arasında kurulan Cermen krallıkları, Cermen kabile kurumlarını halkının çoğunluğunu Cermenlerin oluşturduğu küçük krallıklar dışında sürdürememiştir.⁶⁸ Hatta Cermen şefler Romalı toprak sahipleri ile kaynaşarak bir sınıf oluşturmuş, toprak alamayan barbarlar da kolonusa dönüşmüşlerdir.⁶⁹

Batı Roma'nın tarih sahnesinden çekilmesinden sonra hüküm sürdüğü topraklarda pek çok Cermen krallık kurulmasına rağmen bunlar arasından Frank Krallığı konumuz açısından önemlidir. Zira o, Merovenj hanedanlığı döneminde bugünkü Fransa ve Almanya civarında hüküm sürerken Karolenjler döneminde İtalya'ya ve Macaristan'a doğru da genişlemiştir.⁷⁰ Geniş bir coğrafyada hüküm sürmesine karşın merkezî bir otorite sağlayamadığı için feodal düzene giden sürece ciddi katkı vermiştir.

⁶² Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, s. 36.

⁶³ Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s. 81-82.

⁶⁴ Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s. 81-82.; Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, s.38.

⁶⁵ İzzet Çıvgın, *Orta Çağ Tarihi*, Ankara: Maya Akademi, 2008, s. 77.

⁶⁶ Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, s. 38.

⁶⁷ Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s.82.

⁶⁸ Henri Pirenne, *Hız Muhammed ve Charlemagne*, Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Kitabevi, 2006, s. 50.

⁶⁹ Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s.82.; Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, s. 39.

⁷⁰ Merovenjler 482-751 yılları arasında hüküm sürerken Karolenjler 751-891 yılları arasında hüküm sürmüştür. Krallığın sınırları hakkında ayrıntılı haritalar için bkz. Ralph Henry Carless Davis, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, Çev., Rümeyza Şişman, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020, s 131, 132, 152.

Bu noktada kısaca üç ayrı kurumdan bahsetmek gerekir. Bunlar *commendatio*, *beneficium* ve *immunitas*tır. Merkezî devlet iktidarının hakkıyla tesis edilemediği bir ortamda zayıf konumdakiler, daha güçlü birisinin koruması altına girmek isterken üst konumdakiler de mümkün olduğunca fazla kişiyi kendilerine bağlamak istemişlerdir. Bu da *commendatio* denilen sözleşmelerle gerçekleşmiştir. Bu sözleşmelerle biat eden, bağlandığı kişiye karşı itaat ve sadakat borcu altına giriyor. Diğeri de onu koruma ve yaşatma ile yükümlü oluyordu. Karolenjler iktidara gelmeden önce büyük toprak sahiplerinin önemli bir kısmını bu sözleşmeyle kendilerine bağlamışlardır. Tahtı kazanmalarından sonra da lehlerine olduğunu düşündükleri ve artık vassallık adını alan bu uygulamayı yamışlardır.⁷¹ İlk başta tarafların ömrüyle sınırlı olan bu ilişki sonrasında ırsî hâle gelmiştir.⁷²

Beneficium, nakit kıtlığı sebebiyle maaşlı ve güçlü bir bürokrasinin beslenemez hâle gelmesi neticesinde, gerekli hizmetlerin görülmesi ve büyük toprak sahiplerinin tahta sadakatinin sağlanması için kral tarafından yapılan toprak temlikleridir.⁷³ Başlangıçta miras yoluyla devredilemeyen hizmetler ve topraklar, sonrasında ırsî bir niteliğe bürünmüştür.⁷⁴

Lafız olarak bağımsızlık anlamına gelen *immunitas*, Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bu belge ile toprak sahipleri, devlet yetkililerinin topraklarına girmelerinin ve yargı işlerine karışmalarının önüne geçiyordu. 614 yılında Frank kralı II. Clothar, bir ferman ile her toprak sahibine bu bağımsızlığı tanımıştır.⁷⁵

Bahsi geçen üç kurumun bir araya gelmesi, yayılması ve ırsî bir nitelik kazanması feodal düzenin ortaya çıkması açısından oldukça önemli olmuştur.⁷⁶ Gerçekten de Roma İmparatorluğu'nda tohumları atılan feodal düzen, bu dönemde yeşermeye başlamıştır. Macar ve Norman akınları ise son darbeyi vurmuştur.

9 ve 10. yüzyıllardaki Macar ve Norman akınlarında Avrupa'daki kentler ve köyler yağmalanmıştır. Akınlar neticesinde ticaret yolları zarar görmüş, limanlar yıkılmıştır. Köylüler kiteller hâlinde katledildiği için ürün elde edilemez olmuştur. Merkezî bir korumanın bulunmadığı bu kargaşa ortamında toprak sahipleri; kendilerini, topraklarını ve onun içindekileri korumak için tahkimatlar yapmış, şato ve kaleler inşa etmiştir.⁷⁷ Bunun sonucunda da feodal dönem resmen başlamıştır.

B. FEODAL DÖNEM

Feodal düzeni en iyi açıklayan ve o dönemde sıkça kullanılan ifadelerden bir tanesi, birisinin adamı olmaktır. Zira bu düzende kişisel bağımlılık ilişkileri ön plandadır. Serf, toprağın tasarruf hakkını uhdesinde barındırmanın adamıyken toprak sahibi vassal da biat ettiği

⁷¹ Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s. 122-123.

⁷² Marc Bloch, *Feodal Toplum*, Çev., Melek Fırat, İstanbul: İslık Yayınları, 2014, s. 240.

⁷³ Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s. 131.

⁷⁴ Alfons Dopsch, *The Economic and Social Foundations of European Civilization*, Londra: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Ltd., 1937, s. 207 vd.

⁷⁵ Dopsch, *The Economic and Social Foundations of European Civilization*, s. 207.; Cin ve Akyılmaz, *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, s.19-20.

⁷⁶ Bahsi geçen kurumlara yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. Gianfranco Poggi, *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Çev., Şule Kut ve Binnaz Toprak, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s.36 vd.

⁷⁷ Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, s. 41 vd.

senyörün adamıdır. Bu biat töreni için zamanla belirli örf ve âdetler dahi oluşmuştur. Buna göre, vassal olmak isteyen kişi ellerini birleştirip diz çöker ve ellerini adamı olacağı senyöre uzatır. Senyör de uzatılan elleri, ellerinin arasına alır ve biat edildiğine dair sözler söylendikten sonra ağızdan öpüşülür. Hristiyanlığın yayılması ile birlikte bu törene ikinci bir kısım eklenmiş ve vassal bu törende, İncil yahut kutsal kalıntılara ellerini koyarak efendisine bağlı kalacağına dair yemin etmiştir.⁷⁸

Vassal, ilkece, kendisine fief olarak verilen toprağın üzerinde geniş yetkilere sahiptir. O, kural koyabilir, koyduğu kuralı uygulayabilir, ihlal durumunda ise yargılama yapabilir. Yine vergileri toplamak da onun yetkisindedir.⁷⁹ Yargılama faaliyetini yürütürken aldığı harçlar ve hükmettiği para cezaları vergi dışındaki önemli gelir kalemleridir.⁸⁰ Fakat ifade etmek gerekir ki, vassalların hepsi sayılan yetkilerin bütününe birden sahip değillerdi. Senyörleri ile kurdukları ilişki kapsamında yetkileri ve sorumlulukları saptanıyordu.⁸¹ Özellikle feodal silsilenin altlarında yer alan küçük rütbeli vassalların yetkileri daha dar kapsamlıydı.

Gerçekten de vassallar zaman içerisinde kendisine verilen toprağı parçalara ayırarak başkalarına fief olarak verme hakkını elde etmişlerdir.⁸² Böylece piramit şeklinde bir feodal ilişki silsilesi meydana gelmiştir. Piramidin üstünde kral dururken altlara indikçe daha düşük rütbelere ve daha küçük toprağa sahip vassallar ortaya çıkmıştır.⁸³ Kâğıt üstünde bu hiyerarşik yapının en tepesinde kral olmasına rağmen uygulamada o, sadece eşitler arasında birincidir. Örneğin Fransa’da, kralın başka bir senyörün vassalı durumuna düşmesi her zaman önlenmiş ve güçlenen herhangi bir senyör, kendisini kral ilan edememiştir.⁸⁴

Ayrıca belirtmek gerekir ki, adamımın adamı benim adamım değildir ilkesi gereği, vassalın sonradan fief verdiği kişi ile fiefi aldığı senyör arasında bir ilişkinin bulunmadığı kabul edilmektedir.⁸⁵

Vassal, aldığı toprak⁸⁶ (fief) ile senyörün koruması karşılığında, bazı yükümlülükler altına girmektedir. Bunlar; danışmanlık ve yardım yükümlülükleridir. Örneğin vassal, senyör

⁷⁸ Bloch, *Feodal Toplum*, s. 237-239.

⁷⁹ Cin ve Akyılmaz, *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, s. 31 vd.

⁸⁰ Davaların görülmesi, soruşturma yapılması ve hapisanenin bakımı gibi faaliyetlerden doğan giderler vassalın üstündedir. Bundan dolayı vassalın masrafları kısmak amacıyla ceza hukukunun konusu olan küçük çaptaki ihlalleri kovuşturmadığı, soruşturma gerçekleştirmediği ya da daha az ücret vermek için mahkemelerde niteliksiz kişileri istihdam ettiği görülmektedir. Yargılama sonunda para cezası yerine hapis cezasının verildiği suçlarda hiçbir gelir elde edilmediği de unutulmamalıdır. Bkz. Jerome Blum, *The End of the Old Order in Rural Europe*, New Jersey: Princeton University Press, 2017, s.91.

⁸¹ Poggi, *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s. 43.

⁸² Poggi, *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s. 48.

⁸³ A. Selçuk Özçelik, “Avrupa Feodalitesinin Siyasal ve İktisadî Mahiyeti”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 16/1-2 (1950), s. 330 vd.; Cin ve Akyılmaz, *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, s. 43-44.

⁸⁴ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 2017, s. 79.

⁸⁵ Cin ve Akyılmaz, *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, s. 43-44.

⁸⁶ “Tüm fieflerin kökeninde, ilke olarak, senyörün vasale yaptığı gerçek bir bağışın bulunduğunu kabul etmek, çeşitli özellikler taşıyan feodal ilişkilerin çok eksik bir görüntüsünü yaratmak olacaktır. Ne kadar paradoksal görünürse görünsün, gerçekte, tam tersine, fieflerin çoğu vasalın senyöre yaptığı armağanlardan doğdu. Bir koruyucu arayan adam, genellikle, bu korumayı satın almak zorundaydı. Daha zayıf birini kendisine bağlanmaya zorlayan güç sahibi kimse, kişiler gibi malların da kendisine bağımlı olmasını talep ediyordu. Dolayısıyla, daha alt düzeydekiler,

çağırıldığında onun divanında hazır bulunmalı, ona yardımcı olmalıdır. Senyör için asker beslemeli, senyörü istediğinde 40 gün onun için askerleri ile birlikte savaşmalıdır. Yine senyörün büyük kızının evlenmesi, büyük oğlunun şövalye olması, senyörün sefere çıkması ve esir düşmesi durumlarında malî yardımda bulunmakla yükümlüdür.⁸⁷

Feodal beylerin malikâneleri, malikâne içinde yaşayanların ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte ve kapalı devre bir şekilde örgütlenmişti.⁸⁸ Feodal dönemde bu sebeple malikânelerin en büyük gereksinimi kol gücü olmuştur. Beyler birbirlerinin topraklarını ele geçirmeye değil, birbirlerinin serflerini ele geçirmeye çabalamaktadırlar. Bu dönemde oluşan örf ve âdet kurallarına göre, kaçan serfin senyörüne iade edilmesi gerekmekte ve senyörün bu hakkı, kutsal kabul edilmektedir. Ancak dönemin şartlarının bir sonucu olarak, serfin kaçıp yerleştiği malikâne sahibi, serfi genellikle iade etmemektedir.⁸⁹ Kaldı ki Kıta Avrupası'nda nüfusun çoğalması ve bunun sonucunda kol gücünün işlenecek topraktan fazla hale gelmesi feodal düzen ve serflik üzerinde çözücü etki yapmıştır.⁹⁰

Emek açığının neden olduğu bu sistemin iktisadî temelini manor örgütlenmesi oluşturmaktadır. Manorun merkezinde senyörün şatosu vardır. Malikânenin toprakları üçe ayrılmaktadır: 1) Senyörün hesabına ücretsiz olarak işlenen demesne (mansus indominitatus, terra indominitata) 2) serflere bırakılan ve elde edilen ürünün önceden tespit edilmiş bir oranının aynı olarak senyöre verildiği mansus servi (tenure, terra mansionaria 3) ortak kullanıma açık olan orman, çayır, mera, taşlık ve bataklık gibi alanları içeren communia (marca communis).⁹¹

Serfler; kalacakları yerin, ürünlerini kendilerine ayıracakları arazinin ve bu arazileri işleyebilmek için gereken araçların kendilerine feodal bey tarafından temin edilmesi karşılığında, malikânedeki gereken tüm işleri görmektedirler. Söz gelimi, feodal beyin özel hizmeti, malikâneye bağlı atölyelerdeki üretim, şato inşası ve tamiratı gibi tüm hizmetler serfler tarafından görülmektedir.⁹² Ancak ifade etmek gerekir ki, tüm serflerin kendisine özgülenmiş bir toprağı yoktur. Eski köle ve azatlıların bir kalıntısı olarak servi quotidiani ve mancipia adları altında çeşitli hizmetlerde bulunanları da vardır.⁹³ Yine bu dönemde serflerin yanında az sayıda da olsa hür köylüler mevcuttur.⁹⁴

kendileriyle birlikte topraklarını da şefe sunuyorlardı. Kişisel bağımlılık ilişkisi sözleşmeyle kurulduğunda, şef, yeni bağımlısına, geçici olarak kendisine bırakmış olduğu topraklarını iade ediyordu. Fakat geçiş esnasında bu toprakları kendi yüksek hukukuna tabi kılmayı ihmal etmiyordu ki, bu durum, toprağına bağlı çeşitli yükümlülüklerde kendini gösteriyordu." Bloch, *Feodal Toplum*, s. 274-275.

⁸⁷ Cin ve Akyılmaz, *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, s. 36-37 ve 40.

⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, *İktisat Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1957, s. 45-50.; "Ayrıca feodal malikânelerin bütünüyle otarşik bir yapı oluşturduklarını düşünmek de mümkün olmasa gerek. Bir kere her malikânenin tüm gereksinmelerini kendi içinde karşılamaları çok zordur. Mutlaka tuz, demir gibi bazı maddeler veya ürünün iyi gitmediği yıllarda gıda maddelerinin bir bölümü, dışarıdan alınmak zorundadır." Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumu*, s. 54.

⁸⁹ Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s. 161.

⁹⁰ Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s. 168.

⁹¹ Henri Pirenne, *Economic and Social History of Medieval Europe*, New York: Harcourt, Brace and Company, 1937, s.61.

⁹² Barkan, *İktisat Tarihi*, s. 47.

⁹³ Pirenne, *Economic and Social History of Medieval Europe*, s. 62.

⁹⁴ Cin ve Akyılmaz, *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, s.48.

Serflerin hukukî statüsü ortaya konulacak olursa şunlar ifade edilebilir: Onlar, hür insanlarla kural olarak evlenemezler. Yine kendi senyörüne tâbi olmayan ve başka bir senyöre tâbi hâlde yaşayan serflerle de ilgili senyörlerin onayı bulunmadan evlenemezler. Ellerindeki topraklarla işletme araçları senyöre ait olduğundan bu gibi malları senyörün rızası olmaksızın devredemezler, satamaz veya veriliş amacı dışında herhangi bir tasarrufta bulunamazlar. Serflerin yer ve meslek değiştirmeleri de senyörün onayı ile gerçekleşebilmektedir.⁹⁵

Onlar ürettikleri ürünü dahi diledikleri gibi kullanamazlar. Bazı bölgelerde ürünlerini alması için önce senyörlerine sunmaları zorunlu tutulmuştur. Ayrıca buğdaylarını senyörün değirmeninde öğütmeli, üzümlerini ve yağ elde edecekleri tohumlarını onun tesislerinde işleme tabi tutmalıydılar. Hiç şüphesiz ki bunların karşılığında senyörlerine belirli bir miktar ödeme yapacaklardır.⁹⁶

Serfler ancak yüksek bir ücret ödeyerek, hür bir kadınla evlenerek, kiliseye girerek veya malikânenen kaçıp bir şehirde ya da doğrudan doğruya krallığa ait topraklarda bir yıl bir gün yaşayarak hürriyetine kavuşabilir.⁹⁷

Mainmorte kuralına göre serfin tek mirasçısı senyördür. Eşlerine, çocuklarına hiçbir şey intikal ettiremezler. Bu sayede onların zenginlik biriktirmelerinin önüne geçilmek istenmiştir. Kaldı ki sahip oldukları da pek bir şey yoktur. Sürdükleri tarlalar ve kullandıkları iş aletlerinin sadece zilyedidirler. Mirasçılar, toprakların zilyetliğini istiyorlarsa bunu senyörden almak zorundadırlar. Uygulamada senyör, toprağın üretim zincirini bozacak şekilde küçülmemesine dikkat ederek bunları mirasçılara vermiştir. Fakat her seferinde bu hukukî sürecin tekrarlanmasıyla mülkiyetin kendisine ait olduğunu da hatırlatmıştır.⁹⁸

Görüleceği üzere serfler, toprağa ve dolayısıyla toprağın yöneticisi vassala bağlı hâlde yaşamaktaydılar. Hürriyetleri ciddi derecede tahdit edilmişse de kişi olarak kabul edilmeyen köleler gibi her türlü haktan yoksun bir durumları da yoktu. Senyörleri tarafından güvenlikleri sağlanmalı, işleyecekleri topraklar kendilerine bırakılmalıydı. Senyör, aralarındaki ilişki uyarınca belirlenenden fazla aynî veya nakdî bir talepte bulunursa yahut toprağını elinden almaya kalkarsa kısacası, malikâne hukukunu ihlal ederse manor mahkemelerine başvurabilirlerdi.⁹⁹

Yargılamalar, geleneklere göre belirlenmiş, insanlara açık yerlerde yapılmaktaydı.¹⁰⁰ Böyle bir yerde yapılması zorunluydu çünkü mahkeme; vassalından yargıcına, vassalın memurlarından serflere kadar manorun bütün üyelerinden teşekkül etmekteydi.¹⁰¹ Mahkemeye katılım bir hak olmanın yanında yükümlülüktü. Zira mahkemeye katılmayanlara ceza verilmekteydi. Vassalın ve mahkemedeki memurlarının gücü nedeniyle tarafsız bir yargılama

⁹⁵ Barkan, *İktisat Tarihi*, s. 53.

⁹⁶ Blum, *The End of the Old Order in Rural Europe*, s.80.

⁹⁷ Cin ve Akyılmaz, *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, s.51.

⁹⁸ Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s. 177 ve 183-184.

⁹⁹ Harold J. Berman, *Hukuk ve Devrim Batı Hukuk Geleneğinin Oluşumu*, Çev., Kıvılcım Turanlı, İstanbul: Pınhan Yayıncılık, 2020, s. 456 ve 460.

¹⁰⁰ Maureen Mulholland, "Trials in Manorial Courts in Late Medieval England", *Judicial Tribunals in England and Europe, 1200-1700: The Trial in History*, Cilt:1, Der., Maureen Mulholland ve Brian Pullan, Manchester: Manchester University Press, 2003, s.95.

¹⁰¹ Berman, *Hukuk ve Devrim Batı Hukuk Geleneğinin Oluşumu*, s. 459.

yapılmadığı, bu mahkemelerin feodal baskının önemli bir aracı olduğu söylenebilir. Fakat bunun aksini gösteren, hukuka ve malikâne geleneklerine göre karar verildiğine yönelik mahkeme kayıtları da bulunmaktadır.¹⁰²

Örneğin kayıtlarda bulunan bir davada malikânenin vassalı, bir serfi, serfin hak ettiğinden daha fazlasını elinde tuttuğu gerekçesiyle arazisinden çıkarmak istemiştir. Buna karşılık serf de kendisiyle aynı durumdaki kiracıların herhangi bir cezaya ve şikâyete maruz kalmadan ve izne tabi olmadan çeşitli malları ellerinde tuttuklarını iddia etmiştir. Davanın sonucundaki kayıt, ihtilafın çözümü için tam bir müzakere yapılması amacıyla süre verildiği yönündedir.¹⁰³ Görüleceği üzere mahkeme, peşinen bir karar vermemiş, aksine yapılacak inceleme neticesinde hangi iddianın doğru olduğunun tespit edilmesini istemiştir.

Son olarak kilise ve dolayısıyla ruhban sınıfına değinmekte fayda vardır. Zira feodal düzende insanlar; savaşanlar, dua edenler ve çalışanlar olarak ayrılmaktadır.¹⁰⁴ Hristiyanlık ilk ortaya çıktığı dönemde Hristiyanlar, İncil'de geçen ve Hz. İsa'ya atfedilen, Sezar'ın hakkı Sezar'a, Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya sözünden hareketle siyasî hayata ilgisiz bir şekilde yaşamaktaydılar.¹⁰⁵ Yine M.S. 1. yüzyılda yaşamış ve sonradan Hristiyanlığı benimseyerek Hristiyanlığın ayrı bir din olarak teşekkül etmesinde en önemli rolü oynamış Aziz Pavlus'un mektuplarında, siyasî iktidara itaat edilmesi gerektiği inananlara tembihlenmiştir.¹⁰⁶

Buna rağmen küçük bir dinî azınlık olmaktan çıkarak pagan Roma İmparatorluğu içinde azımsanmayacak büyüklüğe erişmeleri ile birlikte Hristiyanlar, çeşitli baskı ve zulümlere maruz kalmışlardır. Bunlar arasında en bilinenler 303 yılında gerçekleşen Büyük Kovuşturma sırasında yaşananlardır.¹⁰⁷ 313 yılında Milano Fermanı ile birlikte serbest bırakılan ve aynı yüzyıl içinde de İmparatorluğun resmî dini haline gelen Hristiyanlık, siyasî iktidara tâbi durumdadır. İmparatorluk ikiye bölündükten sonra da Doğu Roma İmparatorluğu'nda aynı uygulama devam etmiştir.¹⁰⁸

Hatta 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte Doğu Roma İmparatoru, Roma Kilisesine mektup göndererek üstünlük iddiasında bulunmuştur. Tarihe Gelasius İkiliği olarak geçecek cevapta ise dinî iktidar ile dünyevî iktidarın iki ayrı alanının bulunduğu ve siyasî işlerde dinî iktidarın dünyevî iktidara tâbiyeti kural iken tersi durumda, dünyevî iktidarın dinî iktidara tâbi olması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁹ İlerleyen dönemde,

¹⁰² Mulholland, *Trials in Manorial Courts in Late Medieval England*, s. 95-96.

¹⁰³ Berman, *Hukuk ve Devrim Batı Hukuk Geleneğinin Oluşumu*, s. 460-461.

¹⁰⁴ Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Çev., Murat Belge, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s. 11.

¹⁰⁵ Matta 22:15-21. <https://incil.info/kitap/Matta/22>, Erişim: 01.06.2022.

¹⁰⁶ "Herkes üzerinde olan hükümete tâbi olsun; çünkü Tanrı'dan olmayan hükümet yoktur; ve var olanlar da, Tanrı tarafından tanzim olunmuştur. Bundan dolayı hükümete mukavemet eden Tanrı'nın tertibine karşı durmuş olur." Donald Tannenbaum ve David Schultz, *Siyasî Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, Çev., Fatih Demir, Ankara: Adres Yayınları, 2005, s. 96-97.

¹⁰⁷ Turhan Kaçar, "Roma İmparatorluğu, Hristiyanlar ve Milano Fermanı'nın 1700. Yılı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 230 (2013), s.46-50.; Yaşar Salihpaşaoğlu, *Din ve Devlet Arasındaki İktidar Mücadelesi: Avrupa Örneği*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2017, s. 60-65.

¹⁰⁸ Salihpaşaoğlu, *Din ve Devlet Arasındaki İktidar Mücadelesi: Avrupa Örneği*, s. 65 vd.

¹⁰⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara: İmge Kitabevi, 2011, s. 159.; Salihpaşaoğlu, *Din ve Devlet Arasındaki İktidar Mücadelesi: Avrupa Örneği*, s. 79.

Avrupa'daki merkezî otorite boşluğundan yararlanan ve kendisine yapılan toprak bağışları sonucunda iyice güçlenen Kilise, dünyevî iktidarın meşruiyetini kendisinden aldığı iddiasında bulunmuş ve Orta Çağ'da ayrı bir sınıf olarak varlığını açık bir şekilde hissettirmiştir.¹¹⁰

Feodal dönemde Kilise, toprak senyörlerinin en büyüğüdür. Kıta Avrupası'nda toprakların 1/3'ü ile yarısını mülkiyetinde bulundurmaktadır.¹¹¹ Kilisenin malikâne yapılanması ile diğer senyörlerin malikâne yapılanması arasında önemli bir fark bulunmamaktadır.¹¹² Ancak insanlar, kılıcın gölgesi altında yaşamaktansa asanın gölgesinde yaşamayı tercih etmiş, bu sayede manevi açıdan da kendilerini tatmin etme fırsatı yakalamışlardır.¹¹³

Toparlamak gerekirse, feodal düzende senyörler ve Kilise, egemen sınıftır. Kilise, ayrı bir sınıf olan ruhbanı teşkil etmekle birlikte aynı zamanda da toprak sahibi büyük bir senyördür. Kendisine yapılan bağışlar ve topladıkları vergilerle inanılmaz boyutlara varan bir toprak sahipliğine ulaşmıştır. O dönemin güç kaynağı toprak mülkiyetinden yoksun olan çalışanlar ise ayrı bir sınıf teşkil etmektedirler. Bunların çoğu, ataları kolonus olan serflerdir. Serfler, toprakla birlikte alınıp satılmaktadırlar. Evlenme ve seyahat özgürlüğü gibi en temel hürriyetlerden mahrum bir şekilde yaşamaktadırlar. Yapacakları mesleği tespit hakları dahi yoktur. Bu konuda söz hakkı tabi buldukları senyördedir.

IV. FRANSIZ İHTİLALİ ÖNCESİNDEKİ EŞİTLİK ANLAYIŞI

Merkezî iktidarın zayıfladığı hatta bulunmadığı, para dolaşımının durduğu, ticaretin önemini yitirdiği ve üretimin son derece düştüğü Orta Çağ'ın erken dönemlerinde Avrupa'da ekonomi, büyük oranda emeğe ve toprağa bağımlıydı. İnsanların başlıca uğraşı ilkel tekniklerle yapılan tarımdı.¹¹⁴ Para ekonomisi yerine mal değiş tokuşuna dayanan bir ekonomi mevcuttu. Ancak feodal düzenle yakından ilişki içerisinde bulunan dönemin bu özellikleri, ilânihaye devam etmemiştir.

Ticaret zamanla gelişmiş ve 11. yüzyılda ticaretle uğraşan tüccarlar ortaya çıkmıştır.¹¹⁵ Bunların kökeninin ne olduğu hususunda bir kesinlik bulunmamaktadır.¹¹⁶ Ancak ortaya çıkışlarında haclı seferleri ile süreç içerisinde tarımda meydana gelen gelişmelerin ve buna bağlı olarak elde edilen artı ürünün etkili olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁷

¹¹⁰ Salihpaşaoğlu, *Din ve Devlet Arasındaki İktidar Mücadelesi: Avrupa Örneği*, s. 75 vd.

¹¹¹ “Yaşadıkları hayattan kuşkuluları olan ve ölmeden önce Tanrının gözüne girmek isteyen insanlar kiliseye toprak bağışlardı; kilisenin hastalara, yoksullara yardım etmekle hayırlı bir iş yaptığına inanan ve bu hayra katkıda bulunmak isteyenler kiliseye toprak bağışlardı; bazı soylular ve krallar da, savaş kazanıp bir düşmanın ülkesini fethettiklerinde bu toprakların bir kısmını kiliseye bağışlamayı âdet edinmişlerdi...Soylular adam bulmak için mülklerini parçalarken kilise gittikçe daha fazla toprak elde ediyordu. Papazlara evlenme yasağının bir nedeni, kilisenin kendi memurlarının çocuklarına miras yoluyla kilise topraklarını kaybetmemek istemesiydi. Kilise ayrıca, herkesin ödemek zorunda olduğu bir ondalık vergiyle mülkünü genişletirdi.” Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, s. 22-24.

¹¹² Barkan, *İktisat Tarihi*, s. 45.

¹¹³ Bloch, *Feodal Toplum*, s. 526.

¹¹⁴ Tanilli, Server, *Uygurluk Tarihi*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2001, s. 63-64.

¹¹⁵ Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 12.

¹¹⁶ Bu konudaki tartışmalar için bkz. Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s. 80-81.

¹¹⁷ Ateş, *Siyasal Tarih*, s. 13.

Senyörlerin şatolarına uğrayarak mallarını satan bu tüccarlar, zamanla yerleşme ihtiyacı duymuşlardır. Bunun üzerine kulübelerini şatonun dış duvarının önüne kurarak şatonun dışına yerleşmişlerdir. Diğer yandan burada önemli bir husus, şatoların buldukları mevkiilerdir. Şatolar inşa edilirken gelişigüzel yerler tercih edilmemiştir. Bölgedeki mevcut yolların kavşak noktaları seçilmiştir. Bu da zamanla şatoların dışına gelen tüccar ve esnaf nüfusunun artmasına yol açmış, dış mahalle diye tabir edilen yeni yerleşimler ortaya çıkmıştır. Daha sonra burada yaşayanların şahsî girişimleri ile söz konusu yerleşimlerin etrafı surlarla çevrilmiş, şatonun içindeki malikâne yapılanması yeni kurulan yerleşimler karşısında önemini yitirmiştir.¹¹⁸

Senyörler ise bu gelişmeleri olumlu karşılamış, daha fazla gelir elde etmek için türlü imtiyazlarla tüccar ve zanaatkârları çekmeye çalışmışlardır. Zanaatkârlar mal üretmek için ham madde ihtiyacı duymuşlardır. Bu ihtiyaç da malikânelerden karşılanmış ve serflerle aralarında ticarî ilişkiler kurulmuştur. Serfler ise senyörle anlaşmaları gereği kendilerine kalan mallarla alım satım yaparak zamanla zenginleşmişlerdir. Bunun sonucunda da kendi özgürlüklerini satın almışlardır. Senyörler, serflerin hür köylülere dönüşmesine engel olmamış, bilhassa bunu istemiştir. Zira serflerin, toprağı kiralayarak kendi adlarına üretimde bulunması ve bunu yapabilmek için de özgürlük bedelini ödeyerek serflikten kurtulması, senyörler için büyük gelir kaynakları olmuştur.¹¹⁹

Ancak zamanla piyasadaki paranın miktarı çoğalmış ve fiyatlar artmıştır. Senyörlerin kiracılarından aldıkları bedeller ile vergilerin mühim bir kısmı ise teamülle oluşmuş sabit miktarlardır. Bu sebeple kazançları günden güne erimeye başlamıştır. Özellikle şatafat ve lükse alışan senyörler, gelirlerinin azalması ile bu lüksü devam ettirebilmek adına topraklarını ellerinden çıkarmaya başlamışlardır. Bu sayede tüccar-kentsoylu (burjuva)¹²⁰ sınıfı bu toprakların mülkiyetini hızla ellerine geçirmeye başlamışlardır. Nihayetinde soylular, unvanlarını korumakla birlikte eski güçlerinin çok gerisine düşmüşlerdir.¹²¹

Kentsoylular ticaretlerini yapabilmek için uygun şartlara ihtiyaç duymuştur. Bunların başında barış ve güvenlik gelmektedir. Merkezî bir iktidarın bulunmadığı, dünyevî güç sahipleri ile dinî iktidar sahiplerinin mücadele içinde bulunduğu bir ortam, onların isteklerini karşılamamaktadır.¹²² Onlara göre, bağlı buldukları iktidar ne kadar tekâmül etmiş, kapsayıcı ve güçlü olursa şehir trafiğini düzenlemek, güvenilir bir para sistemi oluşturmak ve ticarî işleri yürütmek de bir o kadar emniyetli olacaktır. Bu sebeple kentsoylular, kralların Kiliseye ve feodal güçlere karşı girdiği mücadelede kralları desteklemiştir.¹²³ Bu şekilde başlayan sürecin sonunda 16. yüzyıl ve devamında monarşiler kurulmuş, soyluluk unvanları devam etmekle

¹¹⁸ Barkan, *İktisat Tarihi*, s. 96-99.

¹¹⁹ Barkan, *İktisat Tarihi*, s. 113-117.

¹²⁰ Burjuva (Bourgeois) kelimesi, Orta Çağ'ın temel yerleşim birimi olan ve kent-şehir diye çevirebileceğimiz Burg'tan türemiştir. Kentsoylular, kentin hür sakinleri olarak birtakım hukukî ayrıcalıklara sahip olmakla birlikte soylu ve ruhban sınıfının dışında kalan kimselerdir. Onlar, üçüncü sınıf olarak adlandırılan halk sınıfının üst tabakasıdır. BOURGEOIS : Définition de BOURGEOIS (cnrtl.fr) Erişim: 01.06.2022.

¹²¹ Barkan, *İktisat Tarihi*, s. 113-117.

¹²² Salihpaşaoğlu, *Din ve Devlet Arasındaki İktidar Mücadelesi: Avrupa Örneği*, s. 124.

¹²³ Poggi, *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s. 59.; Salihpaşaoğlu, *Din ve Devlet Arasındaki İktidar Mücadelesi: Avrupa Örneği*, s. 124.

birlikte feodal düzen büyük oranda ortadan kalkmış ve siyasî iktidar, Kilisenin tahakkümünden kurtulmuştur.

Özellikle siyaset felsefesi alanında toplum sözleşmecî görüşlerin etkisi ile egemenliğin kaynağı, egemenin kim olduğu ve ne tür yetkilerinin bulunduğu üzerinde klasik anlayışın dışında bir öğreti ortaya çıkmıştır. Söz gelimi Hobbes, egemenliğin kaynağının Tanrı olduğu ve bu meşruiyeti siyasî iktidara Kilisenin verdiği yönündeki anlayışı yıkmış, yerine sözleşmeyi koymuştur.¹²⁴ Hobbes'un kadri mutlak egemeni, Locke ve Rousseau gibi toplum sözleşmecî düşünürler tarafından ehlileştirilerek devlet yapılanmasının altında yaşayanlara daha özerk bir alan bırakılmıştır.¹²⁵ Hiç şüphesiz bu, kentsoyluların istediği yönde gerçekleşmiştir.

Fransız Eski Rejim'inde (l'Ancien Regime) üç sınıf mevcuttur. Bunlar; ruhban (birinci sınıf), soylular (ikinci sınıf) ve halktır (üçüncü sınıf). İlk ikisi bütün hâlinde ayrıcalıklı kesim (les ordres privilégiés) olarak da adlandırılmaktadır.

Ruhban sınıfı, İhtilal öncesinde toprakların dörtte birini uhdesinde tutmaktaydı. Buna karşın ne toprak vergisi ne de halkın tâbi olduğu diğer vergileri ödemekteydi.¹²⁶ Rahiplerin krala ödedikleri bir vergi ile Kilisenin beş yılda bir yaptığı ve ortalama 3.5 milyon liraya isabet eden bir bağıştan başka ödeme yapmazlardı. Buna karşın papazlık ruhanî çevresi içerisindeki toprak mahsulleri ve sürüler üzerinden aşar adı altında bir vergi alırlardı. Kilisenin kendi topraklarından 130 milyon, topladıkları vergilerden de 100-120 milyon altın civarında bir gelir elde ettiği düşünülmektedir.¹²⁷

Tüm bu gelir ruhban arasında adil bir biçimde dağıtılmazdı. Bir piskopos yılda 300 ile 400 bin lira arasında almaktayken papazlar 750, papaz yardımcıları 350 lira almaktaydı. Bu sebeple çoğunlukla halk içinden yetişen ve sayıları 50 bini bulan papaz ve papaz yardımcıları, tıpkı içinde buldukları halk gibi mevcut düzenden rahatsızdı. Bunların yüksek mertebe din adamlıklarına gelmesinin de önü kapatılmıştı. O makamlar sadece soylulara tahsis edilmişti. Örneğin, 1789 yılında Fransa'daki 139 piskoposun hepsi soyluydu.¹²⁸

Fransa'da merkezî iktidarın güçlenmesi neticesinde feodal dönemde senyörler tarafından yerine getirilen kamusal faaliyetlerin büyük bir kısmı, kralın görevlilerince yerine getirmeye başlanmıştır. Soyluların uhdesinde kalanlar ise kralın yaptığı düzenlemelere uygun olarak yerine getirilmekte ve kral tarafından atanmış yöneticilerce denetlenmekteydi. Artık kamusal faaliyetlerde bulunmamalarına karşın pazar ve panayırlardan ücret tahsili, yetki çevrelerinde yapılan taşınmaz alım ve satımlarından vergi almak gibi malî ayrıcalıkları devam ediyordu.

¹²⁴ Bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan*, New York: Oxford University Press, 1998, s. 114 vd.; İfade etmek gerekir ki, toplum sözleşmesi kavramını ilk ortaya atan Hobbes değildir. Sözgelimi İspanyol rahip Francisco Suárez de devleti toplum sözleşmesinin bir sonucu olarak ele almıştır. Ancak Hobbes'un fikirleri, sözleşmecî yaklaşımda bir dönüm noktası olmuştur. Francisco Suárez ve fikirlerinin kısa bir değerlendirmesi için bkz. Francisco Suárez | Spanish theologian and philosopher | Britannica Erişim: 01.06.2022.

¹²⁵ Bkz. John Locke, *Second Treatise of Government*, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1980, s. 65 vd.; Jean-Jacques Rousseau, *Du Contrat Social*, Paris: Union Générale d'Éditions, 1963, s. 16 vd.

¹²⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, İstanbul: Kronik Kitap, 2019, s. 53.

¹²⁷ Albert Soboul, *1789 Fransız İnkılabı Tarihi*, Çev., Şerif Hulûsi, İstanbul: Cem Yayınevi, 1969, s.26-27.

¹²⁸ Soboul, *1789 Fransız İnkılabı Tarihi*, s. 29.; Eric Hazan, *Fransız Devrimi Tarihi*, Çev., Nazlı Ceyhan Sümter, İstanbul: Say Yayınları, 2016, s. 38.

Köylü hâlâ buğday, üzüm gibi ürettikleri ürünlerin işlenmesinde onların tesislerini kullanmak zorundaydı. Bazı angaryalar devam etmekteydi.¹²⁹

Yine avlanma hakkı sadece soyluya ait olduğu için onlar, ürünlerine zarar veren keklik, tavşan, güvencin gibi hayvanları avlayamazlardı. Soylunun avlanmasını etkileyeceği için topraklarını çitle dahi çeviremezlerdi. Avlanma hakkına dayanarak soylu, ekili tarlalara takip ettiği hayvanın peşi sıra girebilir, ekinlere zarar verebilirdi.¹³⁰

Bu durum halk sınıfında rahatsızlık yaratmıştır. Zira feodal dönemden soyluların taşımayı başardıkları bu imtiyazlar, feodalitede toplum hayatında yerine getirdikleri görevlerinin bir karşılığıydı. Merkezî otorite tarafından bu görevlerin devralınmasıyla birlikte toplum hayatında hiçbir işlevi kalmamasına rağmen soylular yine de imtiyazlarını sürdürüyorlardı. Artık yollar, köprüler devlet tarafından yapılmaktaydı. Kamu düzeni kral tarafından sağlanmaktaydı. Soyluların sınırlı bir alanda ve kral güdümünde yerine getirdiği yargısal faaliyetler bir yana bırakılırsa yargı hizmeti de kralın görevlilerince yerine getiriliyordu. Bu noktada köylü, soyluların toplum içinde bulunduğu konumu ve kendilerine verdikleri zahmeti sorgulamaya başlamıştı.¹³¹

Soylular da buldukları durumdan memnun değildi. Zira kamusal alandan dışlanmışlardı. Yüzlerce yıl önce belirlenmiş tarifelere göre köylüden topladıkları paralar, geniş topraklara sahip değillerse alıştıkları şatafatlı yaşamı onlara sağlamıyordu.¹³² Ticaret yapmak hakir görüldüğü ve hatta ticaretle uğraşmak soylu statüsünün kaybına dahi yol açabildiği için tek çareleri kalıyordu: sarayda bir yer edinmek.¹³³

Gerçekten de taşradaki taşra soylularından ayırt edilmek için saray soylusu olarak anılan ve kendini krala kabul ettirebilmiş dört bin soylu aile vardı. XIV. Louis'nin ülkenin siyasî yaşamında etkin olan çekindiği güçlü soyluları yakınında tutarak etkisiz hâle getirmek istemesiyle bu soylu grubunun oluştuğu söylenmektedir. Bunlar, kralın ihsan ettiği maaşlarla, asker aylıklarıyla, hanedalık görevlerinden gelen gelirlerle lüks içinde yaşıyordu. Devlet gelirlerinin yüzde 25'i bunlar tarafından harcanmaktaydı.¹³⁴

“*Livre Rouge, bütün hükümetçe bağışlanmış iratların listesini içeren bir kırmızı kitaptı. Sayfaları arasında bir berber olan Ducrest'in de adı vardı. Niçin yılda 1.700 livre bağışlanmıştı ona? Çünkü Kont d'Artois'nın kızının berberiydi. Kızının, yapılacak saç bile çıkmadan bebekken ölmüş olması hiçbir şey değiştirmiyordu. Ducrest iradını kullanıyordu*”¹³⁵

Huberman'ın verdiği bu örnek, devlet bütçesinin nasıl kullanıldığını ortaya koymak adına oldukça çarpıcıdır. Ancak tüm bunlara rağmen saray soyluları borç içindeydiler. Zira gelirlerinin büyük bir kısmını mevkilerini muhafaza etmek için harcıyorlardı. Hizmetlerindeki uşaklar, giyim kuşamdaki lüks, ziyafetler, temsiller ve benzeri eğlencelerin hepsi bol para israfını

¹²⁹ Alexis de Tocqueville, *Eski Rejim ve Devrim*, Çev., Turhan Ilgaz, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s. 83-

¹³⁰ M.Emin Ruhi, *Fransız Devriminde Bir Başrol Oyuncusu Sieyès*, Ankara: Liberte Yayınları, 2002, s.32.

¹³¹ Tocqueville, *Eski Rejim ve Devrim*, s. 83-89.

¹³² Soboul, , *1789 Fransız İnkılabı Tarihi*, s.23.

¹³³ Poggi, *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s.85.

¹³⁴ Soboul, , *1789 Fransız İnkılabı Tarihi*, s.22-23.; Ruhi, *Fransız Devriminde Bir Başrol Oyuncusu Sieyès*, s.22.

¹³⁵ Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, s.166.

gerektiriyordu. Lauzun dükü Biron, 21 yaşında 100 bin lira harcamış ve 2 milyon lira borca girmiştir. 360 bin lira gelire sahip, kraliyet soyundan gelen Clermont kontu, Saint-Germain-des-Prés başrahibi iki kez batma başarısı göstermiştir. Rohan-Guémenée prensi ise 30 küsur milyon borçla iflas etmiş, borcunun büyük kısmı XV. Louis tarafından ödenmiştir.¹³⁶

Görüleceği üzere devlet maliyesi kral ve maiyetinin müsrif harcamaları altında ezilmektedir. Verilen bütçe açıkları halka yüklenen keyfi vergilerle telafi edilmeye çalışılmıştır. O dönemde bir köylünün gelirinin neredeyse %80'i vergilere gitmektedir.¹³⁷ Saray soyluları ise devlet bütçesinden aldıkları payla lüks içinde yaşarken vergi muafiyetleri sayesinde onun oluşumuna hiçbir katkı vermemektedirler.

Halktan alınan vergileri yükseltmek dışında gelir elde etmek için başvurulan diğer bir yol, kamusal makamların satılmasıydı. Bu makamları satın alan ve paulette adı verilen ilave bir ücret ödeyenler, kendi makamlarını varislerine devretme hakkına sahip oldular.¹³⁸ Özellikle itibarlı yüksek makamları (subaylık, yargıçlık gibi) almayı başaranlar kaftan soylusu (la noblesse de robe) denilen ayrı bir sınıf oluşturmaya başladılar. Bunlar kılıç soylusu (la noblesse d'épée) denilen eski soylular (la vieille noblesse) tarafından kabul edilmemekte, hor görülmekteydi. Eski soylular yerlerini korumak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Örneğin, 1781 yılında yayınlanan bir ferman ile ordudaki yüksek kademelerin sadece dört kuşaktan beri soylu ailelere mensup olanlara tahsis edildiği ilan edilmişti.¹³⁹

Halk sınıfı içerisinde yer alanlar geniş bir yelpaze oluşturmaktaydılar. İçlerinde bankacı, sanayici gibi büyük kentsoylular bulunmaktaydı. Yine doktor, avukat, memur, zanaatkâr gibi daha küçük sermaye sahibi kentsoylular da vardı. Bunlar, sahip oldukları malî gücü siyasî alana taşıyamadıklarından dolayı mevcut düzenden memnun değillerdi. Kentsoyluların dışında kalan halkın içinde ise sahip oldukları ya da kiraladıkları toprak üzerinde tarım yapan köylüler ile kol gücüne dayalı olarak başkasına bağımlı bir şekilde çalışanlar vardı. Kendi adına faaliyette bulunan köylüler ağır vergi yükü altında eziliyor ve geniş toprakları bulunanlar haricinde oldukça düşük standartlar altında yaşıyorlardı. Ayrıca İhtilal öncesi Fransa'sında sayıları azalmış da olsa serfler bulunuyordu.¹⁴⁰ Bu çeşitli yapısından dolayı halk sınıfı içinde belirli bir ayrışmanın bulunduğu görülmektedir. Örneğin bir kentsoylu, babasının, kentsoylu şeref ve haysiyetine düşkün olması sebebiyle işçilerinden hiçbirini sofrasına davet etmediğini ifade etmektedir.¹⁴¹

Görüleceği üzere neredeyse hiçbir sınıf hâlimden memnun değildir. Böyle bir ortamda Fransa, 18. yüzyılın ikinci yarısında derin bir malî krizin içerisine girmişti. Yedi Yıl Savaşları'nın sebep olduğu giderler ile Amerikan bağımsızlık savaşına yapılan devasa yardımlar hazineneyi tamamen boşaltmıştı.¹⁴² Bu krizin aşılmasının yolu olarak soylulardan vergi alınması gündeme getirildi. Kralın iradesinin de bu yönde olmasına karşın soylu sınıfı, bu tasarıya büyük

¹³⁶ Eric Hazan, *Fransız Devrimi Tarihi*, s.38.

¹³⁷ Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, s.164 ve 168.

¹³⁸ Gianfranco Poggi, *Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, Çev., Aysun Babacan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s.66-67.

¹³⁹ Soboul, *Fransız İnkılabı Tarihi*, s. 24.

¹⁴⁰ Ruhi, *Fransız Devriminde Bir Başrol Oyuncusu Sieyès*, s.25-36.

¹⁴¹ Soboul, *Fransız İnkılabı Tarihi*, s.43.

¹⁴² Hazan, *Fransız Devrimi Tarihi*, s. 43-44.

bir mukavemet gösterdi ve tasarı gerçekleştirilemedi. Soylular böyle bir vergi koyma yetkisinin 1614 yılından beri toplanmamış olan *État G n raux*'da olduğunu savunmuşlardır. Bunun neticesinde kral tarafından *État G n raux*'nun toplanmasına karar verilmiş ve toplantı tarihi olarak da 1 Mayıs 1789 belirlenmiştir.¹⁴³

Lüzumu hâlinde kralın kararıyla toplanabilen *État G n raux*'da, bahsi geçen    sınıf yer almaktadır. Her biri kendi içinde oylama yapmakta ve sonuçta her bir sınıfın bir oy hakkı bulunmaktadır.¹⁴⁴ Meclisin toplanmasını imtiyazların kaldırılması için fırsat olarak gören   nc  sınıf, bu oylama yönteminden hoşnut değildir.

Bu sebeple   nc  sınıfın, *État G n raux* ile ilgili iki büyük talebi vardı. Bunlardan ilki,   nc  sınıfın temsilci sayısının ruhban ve soylu sınıfının toplam temsilci sayısına eşit olmasıdır. ikincisi, her sınıfın kendi içinde oylama yaptığı sistemin yerine tüm temsilcilerin oylarının birlikte sayıldığı bir sisteme geçiş yapılmasıdır.¹⁴⁵ Bu sayede halk sınıfı, ayrıcalıklı kesimin iki oyuna karşı bir oyla peşinen kaybetmemiş olacaktır. Onların amacı, aşağı tabakadaki rahipler ile La Fayette gibi liberal soyluların oylarını kendi tarafına çekerek çoğunluğu ele geçirmektedir.¹⁴⁶

Kral tarafından temsilci sayısına ilişkin talep kabul edildi ancak diğer talep, askıda bırakıldı.   nc  sınıf, ikinci talepleri kabul edilmediği takdirde artan sayılarının işe yaramayacağıının, ayrıcalıkları kaldıramayacaklarının farkındaydı. Bu yüzden de ayrı salonlarda toplanmayı kabul etmediler. Kendilerine ayrılan salona gitmeyerek ortak toplantıların yapıldığı büyük salonda toplandılar. Diğer sınıfların temsilcilerini de kendilerine katılmaya çağırdılar. Ancak soylular, sınıf esası yerine şahıs esasına göre oy vermeyi 47 oya karşı 141, ruhban ise 114'e karşı 133 oyla reddetti. Bunun  zerine   nc  sınıf temsilcileri 6 Mayıs'tan 10 Haziran'a kadar meclis salonuna gelip hiçbir şey yapmadan oturdular ve diğer sınıf temsilcilerinin kendilerine katılmalarını beklediler.¹⁴⁷

Nihayetinde 10 Haziran'da diğer sınıfların temsilcilerine son bir  ağrı yaptılar. Bu çağrıda açık bir şekilde gelmeyenlerin yok kabul edileceği ve mevcut üyelerce yasama faaliyetlerine başlanacağı ifade edildi. İzleyen günlerde 19 ruhban sınıfı temsilcisi onlara katıldı. Bundan g   olarak 17 Haziran'da kendilerini Ulusal Meclis olarak ilan ettiler. Ayrıca vergi koyma yetkisinin Ulusal Meclis'te olduğunu, var olan tüm vergilerin kanunsuz olduğunu karara bağladılar. Bununla birlikte Meclis'in herhangi bir sebepten gerçekleşecek ilk bölünmesine kadar vergilerin geçici hukukiliklerini de tanıdılar. Böylece Meclis'in feshi hâlinde vergi grevi tehdidinde bulunuyorlardı.¹⁴⁸

19 Haziran 1789'de ise ruhban sınıfı kendi aralarında Ulusal Meclis'e katılma konusunda bir oylama yaparak 137 oya karşı 149 oyla katılma kararı aldı. Aynı gün Kral Divanı,   nc  sınıfın verdiği kararları iptal ettiğini ve kralın katılımıyla 22 Haziran'da bir oturumun

¹⁴³ Ateş, *Siyasal Tarih*, s. 107-109.; Ruhi, *Fransız Devriminde Bir Başrol Oyuncusu Siey s*, s. 52 vd.

¹⁴⁴ Siey s, *Qu'est-ce que le Tiers  tat?*, s. 25.

¹⁴⁵ Siey s, *Qu'est-ce que le Tiers  tat?*, s. 14-15.

¹⁴⁶ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s. 599.

¹⁴⁷ Soboul, *Fransız İnkul bı Tarihi*, s. 133-134.; Ruhi, *Fransız Devriminde Bir Başrol Oyuncusu Siey s*, s.60 vd.

¹⁴⁸ Hazan, *Fransız Devrimi Tarihi*, s. 65-66.

gerçekleşeceğini duyurdu. Ertesi gün ise ruhban sınıfının üçüncü sınıfla birlikte toplanmasını engellemek adına toplantı salonu kapatıldı. Bunun üzerine temsilciler, yakınlarda bulunan bir oyun salonunda bir araya geldiler. Burada meclisin hiçbir zaman bölünmeyeceğine ve bir krallık anayasası yapıp sağlam temellere oturtuluncaya kadar şartlar nerede gerektirirse orada toplanacaklarına dair yemin ettiler.¹⁴⁹

22 Haziran'da yapılması planlanan oturum gerçekleşen olaylar neticesinde 23 Hazirana ertelendi. Burada kral, alınan kararları bir kez daha geçersiz ilan etmiş, konuşmasını da açık bir tehditle bitirmiştir:

“Eğer akluma gelmeyen bir talihsizlik eseri mecbur bırakılırsam halkımın iyiliğini bir başıma sağlarım, yalnızca kendimi halkın gerçek temsilcisi addederim... Size emrediyorum, beyler, derhal ayrılmak ve yarından tezi yok her biriniz sınıflarınıza tahsis edilmiş kamaralarda oturumlarınıza devam edin.”¹⁵⁰

Kralın tehdidine rağmen Ulusal Meclis'in üyeleri çıktıkları yoldan dönmemekte kararlıydılar. Bunun üzerine kralın kaba kuvvete başvurmaktan başka çaresi kalmamıştı. Fakat bununla istediği sonuca ulaşamayacaktı. Zira halk, Paris ve Versailles çevresine yerleştirilen birliklere karşı koymuş, kentsoylular önderliğinde ayaklanmıştı. Bu şekilde başlayan halk hareketi ihtilal ile sonlanmıştı.¹⁵¹

V. FRANSIZ İHTİLALİ SONRASINDAKİ EŞİTLİK ANLAYIŞINA KISA BİR BAKIŞ

26 Ağustos 1789'da Ulusal Meclis, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni ilan etmiştir. Bu belge ile birlikte artık yeni bir dönem başlamıştır. Bildirge'nin 1. maddesinde açık bir şekilde, insanların haklar yönünden hür ve eşit doğdukları ifade edilmiştir. 6. maddesinde, tüm yurttaşların yasa önünde eşit olduğu, yeteneklerine göre her türlü kamu görevi, rütbe ve mevkie eşit olarak kabul edilecekleri belirtilmiştir. 13 ve 14. maddelerde her yurttaşın, imkânı ölçüsünde vergi vermekle yükümlü olduğu ve vergiyi saptamada bizzat yurttaşların yahut onların temsilcilerinin yetkili olduğu ifade edilmiştir.¹⁵²

1791 Fransız Anayasasında Bildirge'deki bahsi geçen düzenlemeler güvence altına alınmıştır. Takip eden dönemde Kıta Avrupası devletlerinin anayasalarına da benzer düzenlemeler girmiştir. Bu anayasalara örnek olarak 1850 Prusya Anayasası ve 1867 Avusturya'nın Devlet Temel Yasaları verilebilir.¹⁵³

De Tocqueville'e göre İhtilal, eski toplumda aristokratik ve feodal kurumlardan kaynaklanan, herhangi bir şekilde onlara bağlı olan her şeyi ya tamamen yıkıp yerle bir etmiş ya da yok olma sürecine sokmuştur. Bunu da şartların eşitliğini temel alan daha tekdüze ve basit bir

¹⁴⁹ Hazan, *Fransız Devrimi Tarihi*, s. 66-67.; Soboul, *Fransız İnkılabı Tarihi*, s. 136-137.

¹⁵⁰ Hazan, *Fransız Devrimi Tarihi*, s. 67-68.

¹⁵¹ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s. 600-601.

¹⁵² <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789> Erişim: 03.06.2022.

¹⁵³ Jellinek, Georg, *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine Modern Anayasa Tarihine Bir Katkı*, Çev., Rezzan İtişgen Dülger ve Muzaffer Dülger, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017, s. 33-34.

içtimaî ve siyasî düzen ikame etmek üzere yapmıştır.¹⁵⁴ Fakat böyle bir düzen inşa etmek kolay değildir. Hem yüzlerce yıllık yerleşmiş düzen ortadan kaldırılmalı hem de yeni bir sistem kurulanmalıdır.

Devrim sonrasında ihtilalciler gerek ülke içindeki devrim karşıtlarına gerekse İhtilal'i kendisi için tehdit olarak gören devletlere karşı mücadele etmek, savaşmak zorunda kalmıştır. Kentsoylu sınıf bu noktada bir çıkmaz içindeydi. O, bu mücadeleyi yanında halk olmaksızın veremezdi. Buna karşın da öneminin farkında olan ve yönetime katılmayı isteyen halk kitlesini yönetimden uzak tutmalıydı. Zira belirli bir siyasî olgunluğa erişmemiş kitleleri yönetime dahil etmek, inşa edilmek istenen düzen için büyük bir tehdit olabilirdi.¹⁵⁵ Diğer yandan ortada çözümlenmesi gereken ekonomik sorunlar vardı. Bu da halkı kontrol etmeyi daha güç bir hâle getiriyordu.

Bu dinamikler çerçevesinde 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Fransa, iki cumhuriyet bir imparatorluk dönemi yaşamış, ikinci imparatorluk dönemine geçiş yapmak üzeredir. Bu arada yaşanan olaylar, bunların sebepleri, sonuçları ve tahlili başlı başına ayrı çalışmaların konusudur. Bu sebeple inceleme konumuz açısından bu döneme dair iki soruya yanıt aramakla iktifa edeceğiz.

İhtilal, iddia ettiği gibi kanun önünde eşitliği sağlayabilmiş midir? Halk, aradığı refaha ulaşmış mıdır?

İhtilal, sınıf ayrımını ortadan kaldırmıştır. Gerek Bildirge'de gerekse yürürlüğe sokulan Fransız anayasalarında vatandaşların kanun önünde eşit olduğu hükme bağlanmıştır. Fakat getirilen bu eşitlik eksiktir. Onlar düşünce ve kanaat hürriyeti, kişi güvenliği, mülkiyet hakkı gibi yönlerden eşit olmakla birlikte seçme ve seçilme hakkı yönünde ayrımcılığa tâbi tutulmuştur. Bu hakları kullanmaları belirli bir miktarın üzerinde vergi vermeleri şartına bağlanmıştır. Örneğin 1814 Anayasasının 40. maddesi, bir vatandaşın seçme hakkını kullanması için otuz yaşını doldurması ve üç yüz frank vergi vermesini şart koşmuştur. Seçilme hakkı için ise bin frank vergi vermesi gerekmektedir.¹⁵⁶ 1830 Anayasasının 34. maddesinde otuz yaş şartı yirmi beş indirilmiştir. Vergi verilmesine ilişkin açık bir düzenleme getirmeyen 1830 Anayasası, kanun tarafından istenen diğer şartların sağlanması gerektiğini hükme bağlayarak kanuna atıf yapmıştır.¹⁵⁷ 19 Nisan 1831 tarihli Seçim Kanunu ise vergi şartını, seçme hakkını için iki yüz franka indirmiştir. Bazı durumlarda yüz frank dahi yeterli kabul edilmiştir. Seçilme hakkı için gereken bin frank da beş yüz franka indirilmiştir. Böylece 1814 yılında doksan dört bin olan seçmen sayısı, 1831'e gelindiğinde yüz altmış altı bin beş yüze çıkmıştır.¹⁵⁸

Görüleceği üzere halk, yukarıda ifade edilen nedenden dolayı bilinçli bir biçimde yönetimden uzak tutulmaktadır. Kentsoylular bunu yaparken millet egemenliği kavramına

¹⁵⁴ Tocqueville, *Eski Rejim ve Devrim*, s. 58-59.

¹⁵⁵ Eric J. Hobsbawm, *Fransız Devrimi'ne Bakış*, Çev., Osman Akinhay, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s. 34 vd.

¹⁵⁶ <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/charte-constitutionnelle-du-4-juin-1814> Erişim: 24.07.2022.

¹⁵⁷ <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/charte-constitutionnelle-du-14-aout-1830> Erişim: 24.07.2022.

¹⁵⁸ Olivier Gohin, *Droit Constitutionnel Cilt I*, Paris: LexisNexis, 2013, s. 381 ve 399.

başvurmuştur. Rousseau'nun teorisyenliğini yaptığı kabul edilen halk egemenliği anlayışında, toplumu oluşturan her bir birey egemenliğin kullanılmasında pay sahibidir. Bu bakımdan oy kullanmak için getirilen vergi mükellefligi şartı, halk egemenliği ile bağdaşmamaktadır. Fakat millet egemenliği anlayışında egemenlik, belirli bir zaman diliminde ve belirli bir yerde yaşayan insanların oluşturduğu bir toplulukta değildir, millete aittir. Millet ise soyut bir kavramdır. Bu yüzden ortada egemenliği kullanacak halk gibi somut bir kitle bulunmadığı için onu kullanacak olanlar milletin temsilcileri olacaktır. Milleti temsil etmek de belirli özellikleri haiz vatandaşların görevidir.¹⁵⁹

1848 İhtilali sonrasında bir anayasa yapması için kurucu meclis seçilmiştir. Bu seçimde sınırlı oy esasından vazgeçilerek genel ve tek dereceli bir seçim yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁶⁰ Bu meclis tarafından oluşturulan Anayasanın 24.maddesi de açık bir şekilde seçimlerin genel ve tek dereceli olacağını hükme bağlanmıştır.¹⁶¹ Anayasanın yürürlüğe girebilmesi için Cumhurbaşkanlığı ve meclis seçimlerinin gerçekleştirilmesi şart koşulmuştur. Yapılan seçimler sonucunda yedi buçuk milyon oydan beş buçuk milyon oyu alarak Napoleon Bonaparte'ın yeğeni Louis Napoleon Bonaparte, cumhurbaşkanı seçilmiştir. Meclisteki yedi yüz elli sandalyeden dört yüz ellisi monarşistlerin eline geçmiştir. Duverger bu duruma, cumhuriyetçilerin olmadığı bir cumhuriyet demiştir. Takip eden süreçte Louis Napoleon Bonaparte önderliğinde ikinci imparatorluk dönemi başlamıştır. Geniş halk kitlesine oy hakkı tanınması için henüz erken olduğunu düşünenler haklı çıkmıştır.¹⁶²

Fakat ifade etmek gerekir ki, burada ifade edilen genel oy, sadece erkek vatandaşları içine almaktadır. (Le suffrage universel masculin) Kadınlar kategorik olarak seçme ve seçilme hakkının dışında tutulmaktadırlar. Onlar medeni haklardan eksiksiz şekilde yararlanırken siyasî haklardan mahrumdurlar.¹⁶³ Fransa'da kadınlar, seçme ve seçilme hakkını ancak 21 Nisan 1944 tarihli Ordonnance ile elde edebilmiştir.

Toparlamak gerekirse İhtilal, sınıf ayrımına dayalı toplum yapısına son vermiş, ancak yerine de eksik bir kanun önünde eşitlik anlayışı getirmiştir. Kadınlar, yüzlerce yıl önce Roma İmparatorluğu'nda yaşamış hemcinsleri gibi tamamen siyasî hayatın dışında bırakılmıştır. Erkekler arasında ise zenginliğe dayalı bir ayırım yapılmıştır. Ayrıca ifade etmek gerekir ki, bahse konu eksik kanun önünde eşitlik anlayışı sadece Fransa'ya özgü değildir. Pek çok devlet sınırlı oy ilkesini kabul ettikten sonra tedricen genel oy ilkesine doğru geçiş yapmıştır. Örneğin İtalya, 1913 yılına kadar vatandaşların oy kullanabilmesi için okuma yazma bilme şartı aramıştır.

¹⁵⁹ Halk ve millet egemenliği kavramları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 248 vd.

¹⁶⁰ 1848 yılında yapılan seçim, genel oyun uygulandığı ikinci seçimdir. Genel oy ilk olarak 1792 yılında yapılan seçimde uygulanmıştır Gohin, *Droit Constitutionnel Cilt I*, s. 403. Chibber, 1792 yılında genel oy ilkesine göre yapılan seçimin komşu ülkelerin Fransa'ya gerçekleştireceği saldırı olduğunu yazmaktadır. Zira halk, siyasî hakları verilmeden gönüllü bir şekilde milli ordu saflarına katılmıyordu. Vivek Chibber, *Post-Kolonyal Teori ve Kapitalizmin Hayaleti*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2016, s.123.

¹⁶¹ <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1848-ii-republique> Erişim: 24.07.2022.

¹⁶² Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s.634-636.

¹⁶³ Diren Çakmak, "Fransız Devrimi'nde Kadın: Eksik Yurttaş", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7/2 (2007), s. 728.

Toplumun önemli bir kısmı bu şartı sağlamadığı için getirilen sınırlamaya takıldığı bilinmektedir. Yine İtalya'da 1945 yılına değin kadınlar oy kullanamamıştır.¹⁶⁴

Son olarak eksik bir biçimde de olsa kanun önünde eşitliğe kavuşan halkın aradığı refaha ulaşım ulaşılamadığı sorusu yanıtlanarak çalışma tamamlanacaktır. Bu soru kanaatimizce önemlidir. Zira kentsoylular dışında kalan halk sınıfı, genel itibariyle oldukça kötü koşullar altında bir hayata sahipti. Kentsoylular önderliğinde Eski Rejim'e karşı hareket geçmelerinin en büyük sebeplerinden bir tanesi, içinde buldukları düşük standartlardı. Temel beklentileri, sınıf ayırımının ortaya çıkardığı eşitsizlik kalktığına yetenekleri ve güçlerini en iyi biçimde değerlendirerek toplumda hak ettikleri yere gelmekti.¹⁶⁵

Fakat beklentileri gerçekleşmedi. İşleyecekleri bir topraktan mahrum ve sermayesi de bulunmayan halk kitlesinin sermaye sahiplerinin yanında çalışmaktan başka bir çaresi yoktu. Onlar, emeklerini satarak belirli bir hayat standardına sahip olmak isterken işverenleri ise en düşük maliyet ve en yüksek verimle müesseselerini işletme gayretindeydiler. İşverenler açısından bunu sağlamanın yolu ücretleri asgari seviyeye çekmek, işçileri olabildiğince uzun vardiya- larla ve yoğun bir şekilde çalıştırmaktan geçmekteydi. İş güvencesinden yoksun ve çalışmak zorunda olan işçiler, bu denklemde zayıf konumdaydılar.¹⁶⁶

Kanunlar da işverenden yanaydı. Örneğin İngiltere ve ABD'deki efendi ve uşak kanunlarına göre (master and servant acts) işverenler, işçilerin sözleşmelerini her zaman feshedebilir- ken işçiler, bu haktan mahrumdular. Bu yola başvurdukları takdirde yaptırımlarla karşılaşıyor- lardı.¹⁶⁷ Kanunların işverenden yana olması, işçileri koruyucu düzenlemelerin bulunmaması tesadüf değildir. Seçme ve seçilme hakkının geniş halk kitlelerine teşmil edilmemesinin, belirli gelirin üstündeki kimselere özgülenmesinin bir sonucudur. Bu noktada kentsoylunun genel oya neden karşı olduğu başka bir yönüyle karşımıza çıkmaktadır. O, yeni düzeni kendisine göre tasarlamaktadır. Eski düzene dönüşmesiyle siyasî haklarını kaybetmekten ne kadar çekiniyorsa seçme ve seçilme hakkına sahip, örgütlü bir çalışan kesimden de bir o kadar çekinmek- tedir.

Çalışan kesim, hem seçme ve seçilme hakkı bakımından tam bir salâhiyet kazanmak hem de çalışma ve hayat koşullarını belirli bir standarda çekebilmek için büyük mücadeleler vermiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında oy hakkının genişletilmesi, asgari ücret miktarının tespit edilmesi, çalışma saatlerine bir sınır getirilmesi, sendika hakları ile grev hakkının tanınması gibi birtakım gelişmeler yaşanmış, sosyal devlet anlayışı gelişmiştir.¹⁶⁸

Şeklî eşitlik anlayışından maddî eşitlik anlayışında doğru bir geçiş yaşanmıştır. Bu anlayışta devlet, yasa önünde eşitliği sağlamakla yetinmemekte, vatandaşlarına asgari standartlarda bir hayat sunabilmek adına sahaya inmektedir. Bunu yaparken de kullandığı başlıca

¹⁶⁴ Kadınlara seçme ve seçilme hakkı Almanya'da 1919, Belçika'da 1948, Yunanistan'da 1952 ve İsviçre'de 1971 yılında tanınmıştır. Anayurt, *Anayasa Hukuku*, s. 474-475.

¹⁶⁵ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 401-402.

¹⁶⁶ Chibber, *Post-Kolonyal Teori ve Kapitalizmin Hayaleti*, s. 192.

¹⁶⁷ Chibber, *Post-Kolonyal Teori ve Kapitalizmin Hayaleti*, s. 192-193.

¹⁶⁸ Cahit Talas, "Harp Sonu Anayasalarında Sosyal Haklar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11/3 (1956), s. 286 vd.; İbrahim Özden Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, Afa Yayınları, İstanbul, 1998, s. 29-30.

enstrümanlar; ikinci kuşak haklar olarak adlandırılan sosyal ve ekonomik hakların tanınıp güvence altına alınması, planlamanın yapılması, vergi adaletinin sağlanması ve yeri geldiğinde kamulaştırma ve devletleştirme yollarına başvurabilmesidir. Artık bireylerin farklı özellik ve durumları dikkate alınarak lüzum hâlinde devlet tarafından onları koruyucu bir siyaset benimsenmektedir.

SONUÇ

Fransız İhtilali, eşitlik anlayışı konusundaki önemli dönemeçlerden bir tanesidir. İhtilal öncesinin yüzyıllardan beri süregelen sınıflı toplum yapısı, yerini kanun önünde eşitliğin ilkece kabul edildiği bir düzene bırakmıştır. Hiç şüphesiz ki yüzyılların müesses durumu, bir gün içinde ortadan kalkmamıştır. Toplumların ve devletlerin içinde yerleşip benimsenmesi zaman almıştır. Hatta bu süreçte mukavemet dahi görmüştür. Ancak şurası bir gerçektir ki, İhtilalin rüzgârı ile birlikte, geri dönüşü mümkün olmayan bir yola girilmiştir.

Artık kanun önünde herkes eşittir. İnsan olma sıfatını taşıyan herkes, sırf bu vasıfları sebebiyle saygıyı hak etmektedir. Bunun dışında belirli bir ailenin yahut kilisenin mensubu olmak şeklinde bir nitelik aranmamakta, dikkate alınmamaktadır.

Fakat bu kabule gelebilmek için yüzlerce yıllık bir tecrübe ve mücadele gerekmiştir. Çalışmamızda bu tecrübe, Roma İmparatorluğu döneminden başlayarak ele alınmıştır. Bu sayede İhtilal öncesinin sınıflı yapısı, tarihî arka planı ile birlikte ortaya konulabilmiştir.

Roma İmparatorluğu dönemi, feodal dönem ve Fransız İhtilali öncesindeki dönem birlikte değerlendirildiğinde, pek çok ortak veya benzer hususun bulunduğu görülmektedir. Öncelikle üç dönemin hepsinde, ayrıcalıklı bir sınıf mutlaka bulunmaktadır.

Roma İmparatorluğu'nda bu sınıf, patricilerdir. Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde yaşayan patrici sınıfı dışında kalanlar; plebler, yabancılar, azatlılar ve kölelerdir. Köleler, eşya olarak kabul edilirken diğerleri, patricilerin sahip olduğu hakların küçük bir kısmıyla yetinmek durumundadırlar. Özellikle plebler, patricilerle eşit haklara sahip olabilmek için büyük mücadeleler vermişler, en sonunda ise bu emellerine kavuşmuşlardır.

İmparatorluk'ta ayrımcılığa uğrayan diğer bir grup da kadınlardır. Bir kadın, patrici sınıfına mensup olsa dahi kamu hukuku haklarından mahrumdur. Özel hukuka ilişkin haklarını kullanması da bir aile babasının hâkimiyetine tâbi olmama ve vasi atanma şartlarına bağlıdır. Milattan önce 8. yüzyılda kurulmuş ve milattan sonra 5. yüzyılda yıkılmış Roma İmparatorluğu'ndaki kadına bakış açısı ile 18. yüzyıldaki İhtilal sonrasında kadına bakış açısı arasında trajikomik bir benzerlik vardır. Zira ikisi de seçme ve seçilme hakkından mahrumdur. Aradan neredeyse 1200 yıl geçmesine rağmen, bu konuda bir zihniyet değişimi yaşanmamıştır. Kadınlar seçme ve seçilme hakkına erişebilmek için 20. yüzyılı beklemek zorunda kalmıştır.

Roma İmparatorluğu'nun son döneminde, İhtilale kadar gidecek olan siyasî, içtimaî ve hatta iktisadî yapının temelleri atılmıştır. Askerî ve iktisadî açıdan zor günler geçiren İmparatorluk, sınırları içindeki otoriteyi kaybetmeye başlamıştır. Bu sayede bazı beyler, iktisadî güçlerini kullanarak siyasî ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Yine bu dönemde, Roma'ya olan köle akışı durmuş ve kas gücü ihtiyacı açığa çıkmıştır. Bu açık da beyin topraklarında çalışan köylülerin,

çalıştıkları topraklardan ayrılmalarının yasaklanmasına yol açmıştır. Böylece feodal düzende ayrıcalıklı sınıfın dışında ve halk sınıfının içinde yer alan serflik statüsüne zemin hazırlanmıştır.

Pagan Roma İmparatorluğu, sınırları içindeki Hristiyanların sayılarının ve etkilerinin artmasıyla birlikte onlara karşı menfi bir tavır takınmış, yer yer kanlı eylemlere de girişmiştir. Ancak bu gidişata karşı daha fazla duramamış ve kendisi de resmî din olarak Hristiyanlığı benimsemiştir. İmparatorluğun önce zayıflaması ve sonrasında yıkılması neticesinde ise Kilise, başındaki otoritenin vesayetinden kurtulmuştur.

İmparatorluğun yıkılması sonrasında yerine güçlü merkezî-siyasî bir otoritenin ikame edilmesi çabaları sonuçsuz kalmıştır. Böylece Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde tohumları atılan siyasî-içtimaî yapı, yeşererek karşımıza feodal düzen adı altında çıkmıştır.

Bu düzende üçlü bir sınıf ayrımı söz konusudur. Bunlar; ruhban sınıfı, soylu sınıf ve halktır. İhtilal öncesi dönemin sınıf yapısı da temel olarak bu şekildedir. Ancak aradan geçen dönemde ticaret giderek gelişmiştir. Yerleşim birimleri arasındaki ticaretin artması, kalelerin dışına pazarların ve ek yerleşimlerin kurulması ile birlikte halk içinden ticaretten zenginleşen bir kesim ortaya çıkmıştır. İktisadî yapının bu yeni hâli karşısında kale içindeki feodal yapı önemini yitirmiş; serfler, derebeylerine yaptıkları ödemeler karşılığında bu statülerinden kurtulmuşlardır.

Krallar ise hem feodal güçler hem de Kilise ile verdiği mücadeleden kentsoyluların desteğiyle galip çıkmıştır. Zira kentsoylular, ticaret yapabilmek için güvenli yollara, onların ticaretine imkân tanıyan bir hukuk sistemine ihtiyaç duymuştur. Bunun da sağlanmasının yolu, merkezî-siyasî otoritelerin yeniden teşkilidir.

Kentsoylular için bir sonraki adım, ayrıcalıklı sınıfın imtiyazlarının ortadan kaldırılması olacaktır. Çünkü kentsoylular, ticaret yoluyla servet edinmelerine rağmen, toplum ve bilhassa devlet içinde servetlerine nispetle zayıf bir konumdadırlar. Ayrıcalıklı sınıf, devlete karşı malî yükümlülüklerden varestede tutulmaktadır. Üst düzey kamu görevleri ve meclisteki çoğunluk da (kral tarafından toplantıya çağırılması durumunda) soyluların elindedir.

Aydınlanma ile birlikte insanların doğuştan haklara sahip olduğu düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu düşünceye göre her insan, insan olması hasebiyle saygıyı hak etmektedir. İnsanlar arasındaki sınıf ayrımları yapaydır. İnsan doğasına aykırıdır. Bu felsefe ile halk sınıfı, kentsoyluların önderliğinde bir İhtilal gerçekleştirmiştir.

İhtilal neticesinde İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ilan edilmiştir. Buna göre herkes doğuştan gelen haklara sahiptir ve yasa önünde eşittir. Buradaki temel kabul, yapay sınıf ayrımının bireylere ve onların yaşam koşullarına olumsuz yönde etki etmiş olduğudur. Bu eşitlik-sizlik ortadan kalkınca bireyler kendilerini gerçekleştirebilecekler, hürleşecekler ve tedricen de standartlarını yükseltebileceklerdir.

Fakat getirilen yasa önünde eşitlik hem eksiktir hem de beklendiği gibi standartların yükselmesini sağlamamıştır. Eksik olmasının sebebi, seçme ve seçilme hakkındaki ayrımcılıktır. Kadınlara hiçbir şekilde bu hak tanınmazken erkekler için ise belirli bir miktarda vergi mükellefi olma şartı getirilmiştir.

Diğer yandan servet sahibi kentsoylular, kendilerinin şekillendirdiği yeni düzeni daha çok kazanç elde etmek için araç olarak kullanmışlardır. Bir kesim giderek zenginleşirken diğer kesim ya yerinde saymakta ya da yoksullaşmaktadır.

Yasa önündeki eşitlik uygulamaya yansımamıştır. Servet, yeni dönemin imtiyazı hâline dönüşmüştür. Böylesi bir vaziyeti kendi lehlerine çevirmek yahut en azından bir nebze dengelemek için kadınların ve çalışan kesimin, büyük mücadeleler vermesi gerekmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara: İmge Kitabevi, 2011.
- Akıncı, Şahin, *Roma Hukuku Dersleri*, Konya: Sayram Yayınları, 2003.
- Anayurt, Ömer, *Anayasa Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Anayurt, Ömer, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Anderson, Perry, *Antikiteden Feodalizme Geçişler*, Çev., Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, Çev., Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Ateş, Toktamış, *Siyasal Tarih*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Barkan, Ömer Lütfi, *İktisat Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1957.
- Barrow, Reginald, *Romalılar*, Çev., Ender Gürol, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- Berk, Fatih Mehmet, "Roma İmparatorluğu", *Orta Çağ Tarihi*, Der., Selim Hilmi Özkan, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2016, s.473-517.
- Berman, Harold J., *Hukuk ve Devrim Batı Hukuk Geleneğinin Oluşumu*, Çev., Kıvılcım Turanlı, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020.
- Bloch, Marc, *Feodal Toplum*, Çev., Melek Fırat, İstanbul: İslık Yayınları, 2014.
- Blum, Jerome, *The End of the Old Order in Rural Europe*, New Jersey: Princeton University Press, 2017.
- Cin, Halil ve Gül Akyılmaz, *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, Adana: Çağ Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Çakmak, Diren, "Fransız Devrimi'nde Kadın: Eksik Yurttaş", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7/2 (2007), s. 727-745.
- Çelebican, Özcan Karadeniz, *Roma Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2014.
- Çıvgın, İzzet, *Orta Çağ Tarihi*, Ankara: Maya Akademi, 2008.
- Davis, Ralph Henry Carless, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, Çev., Rümeyza Şişman, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.
- De Tocqueville, Alexis, *Eski Rejim ve Devrim*, Çev., Turhan Ilgaz, Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Demircioğlu, Halil, *Roma Tarihi Cilt I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- Dopsch, Alfons, *The Economic and Social Foundations of European Civilization*, Londra: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Ltd., 1937.
- Di Marzo, Salvatore, *Roma Hukuku*, Çev., Ziya Umur, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1959.
- Fredman, Sandra, "Providing Equality: Substantive Equality and the Positive Duty to Provide", *South African Journal on Human Rights*, 21/2 (2005), s. 163-190.
- Gohin, Olivier, *Droit Constitutionnel Cilt I*, Paris: LexisNexis, 2013.
- Gören, Zafer, "Genel Eşitlik İlkesi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi: Cevdet Yavuz'a Armağan*, 22/3 (2016), s. 3279-3301.
- Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2017.
- Hazan, Eric, *Fransız Devrimi Tarihi*, Çev., Nazlı Ceyhan Sümter, İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, New York: Oxford University Press, 1998.

- Hobsbawm, Eric J., *Fransız Devrimi'ne Bakış*, Çev., Osman Akınhay İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Huberman, Leo, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Çev., Murat Belge, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Jellinek, Georg, *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine Modern Anayasa Tarihine Bir Katkı*, Çev., Rezzan İtişgen Dülger ve Muzaffer Dülger, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Kaboğlu, İbrahim Özden, *Özgürlükler Hukuku*, Afa Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kaçar, Turhan, "Roma İmparatorluğu, Hristiyanlar ve Milano Fermanı'nın 1700. Yılı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 230 (2013), s. 46-50.
- Karan, Ulaş, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017.
- Kılıçbay, Mehmet Ali, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Ankara: Efil Yayınevi, 2010.
- Le Glay, Marcel, Jean-Louis Voisin, Yann Le Bohec, David Cherry ve Donald Kyle, *A History of Rome*, Malden: Blackwell Publishing, 2006.
- Locke, John, *Second Treatise of Government*, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1980.
- Mulholland, Maureen, "Trials in Manorial Courts in Late Medieval England", *Judicial Tribunals in England and Europe, 1200-1700: The Trial in History*, Cilt:1, Der., Maureen Mulholland ve Brian Pullan, Manchester: Manchester University Press, 2003.
- Öden, Merih, *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2003.
- Özçelik, A. Selçuk, "Avrupa Feodalitesinin Siyasî ve İktisadî Mahiyeti", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 16/1-2 (1950), s. 320-360.
- Özyüksel, Murat, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, İstanbul: Derin Yayınları, 2015.
- Poggi, Gianfranco, *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Çev., Şule Kut ve Binnaz Toprak İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Poggi, Gianfranco, *Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, Çev., Aysun Babacan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Pirenne, Henri, *Economic and Social History of Medieval Europe*, New York: Harcourt, Brace and Company, 1937.
- Pirenne, Henri, *Hız Muhammed ve Charlemagne*, Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Kitabevi, 2006.
- Rousseau, Jean-Jacques, *Du Contrat Social*, Paris: Union Générale d'Éditions, 1963.
- Ruhi, M.Emin, *Fransız Devriminde Bir Başrol Oyuncusu Sieyès*, Ankara: Liberte Yayınları, 2002.
- Salihpaşaoğlu, Yaşar, *Din ve Devlet Arasındaki İktidar Mücadelesi: Avrupa Örneği*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2017.
- Sarıtaş, Duygu Özer, *Roma Kişiler Hukuku Ders Notları*, Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım, 2018.
- Soboul, Albert, *1789 Fransız İnkılabı Tarihi*, Çev., Şerif Hulûsi, İstanbul: Cem Yayınevi, 1969.
- Sieyès, Emmanuel Joseph, *Qu'est-ce que le Tiers état?*, Paris: Editions du Boucher, 2002.
- Tahiroğlu, Bülent ve Belgin Erdoğmuş, *Roma Hukuku Meseleleri*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1982.
- Tahiroğlu, Bülent ve Belgin Erdoğmuş, *Roma Hukuku Dersleri*, İstanbul: Der Yayınları, 2018.
- Talas, Cahit, "Harp Sonu Anayasalarında Sosyal Haklar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11/3 (1956), s. 286-302.
- Tannenbaum, Donald ve David Schultz, *Siyasî Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, Çev., Fatih Demir, Ankara: Adres Yayınları, 2005.

Tanilli, Server, *Uygurluk Tarihi*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2001.

Umur, Ziya, *Roma Hukuku Ders Notları*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2010.

Üçer, Mehmet, *Roma Hukuku*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2018.

Van-Biesen, Guy, "Overview of Civil Service Selection Procedures in EU Context" Seminar on "Civil Service Recruitment Procedures", Vilnius, 21-22 March 2006.